

**UNIVERSITATEA „BABES-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE și FILOZOFIE
INSTITUTUL DE STUDII DOCTORALE**

ȘTEFANA DĂNĂLACHE, căs. ROTARU

**IDENTITATEA EUROPEANĂ A ROMÂNILOR
REFLECTATĂ ÎN DISCURSUL DIPLOMATIC ROMÂNESC**

- REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT -

**Coordonator Științific
Prof. Dr. Nicolae EDROIU
Membru corespondent al
Academiei României**

CLUJ - NAPOCA, 2011

Cuprins:

Introducere

Capitolul I. 1. Exordiu istoriografic 2. Surse istorice și diplomatice

Capitolul II Rădăcinile afirmării diplomatice a identității europene românești: Evul Mediu și perioada pre-modernă

Capitolul III. Începuturile diplomației românești - Identitatea europeană a românilor ca premisă a activității diplomatice în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX

Capitolul IV Racordarea la valorile europene a României interbelice (1918-1939). Inovațiile discursului și practicilor diplomatice.

Capitolul V. Continuitate și discontinuitate a angajării României în concertul european în perioada post belică și în condițiile Războiului Rece (1947-1989)

Capitolul VI. Redescoperirea vocației continentale a României și contribuția diplomației post revoluționare la identitatea europeană și internațională

Concluzii

Bibliografie

Anexe

Cuvinte-cheie

Discurs
Diplomatie
Europa
Afaceri externe
România,
Ministru
Istorie
Integrare

Sinteze ale părților principale ale tezei de doctorat

Introducere

Această lucrare de cercetare prezentată în calitate de teză de doctorat la Facultatea de Istorie și Filozofie a Universității "Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca se originează în întrebările și febrilitatea care au caracterizat anii de început ai carierei noastre diplomatice. Am făcut parte din structura cabinetului ministrului de externe al României între anii 2000-2002 și ca tânăr diplomat ne-am izbit mereu de temele tari ale României din acei ani, aderarea la Uniunea Europeană și la Alianța Nord-Atlantică.

În febrilitatea pregătirilor documentelor diplomatice și a asumărilor de poziție pe care țara noastră prin vocea și persoana ministrului său de externe trebuia să le alcătuiască, recte prezinte ne izbeam mereu de impactul stereotipiilor care veneau ca un feed-back din partea cancelariilor occidentale, binevoitoare de multe ori, dar angoasant de presărate de locuri comune și stereotipii, unele mai mult sau mai puțin alimentate de evoluțiile recente ale românității.

Neliniștile au determinat reflecții, reflecțiile au încurajat documentarea și fără a fi ceva planificat, profitând de o serie de coincidențe instituționale am decis că meditațiile mele care îmi temperau neliniștile precedente, ar trebui să fie canalizate într-un sens coerent, încheșat. Astfel s-a născut proiectul acestei lucrări de cercetare pe care am dus-o la capăt jalonând printre două misiuni diplomatice în care am reprezentat interesele României, la Sfântul Scaun și la Dublin.

Preliminar am estimat că vor fi relativ facil de decelat constantele evoluției recente a românității în context european, dar am constatat pe măsura avansului lecturilor că pentru a dezintegra multe din clișeele care alimentează conștiința publică de la noi, dar și cea care contează pentru noi "de aiurea" e nevoie de o aplecare serioasă care să reflecte trendul devenirii pluriseculare, și nu doar frământările epidermice de acum un veac sau cel puțin două. În mod evident stagiile diplomatice ne-au determinat să considerăm că merită să afectăm cercetarea unei direcții apropiate nouă ca structură profesională așa născându-se titlul prezentei lucrări de cercetare. Instrumentele pe care le uzează diplomația se nutresc mai mult decât oricare altă structură a administrației centrale din trecutul istoric reprezentând interfața românității în contactele oficiale cu terții. Din acest motiv diplomația românească în mod conștient prin mecanismele-i specifice care țin de arta reprezentării intereselor, dar și prin ceea ce mai recent se definește a fi diplomația publică se fundamentează pe ADN-ul românesc așa cum în mod istoric s-a constituit acesta fiind hrănită cu o limfă vitală care este alimentată de istoria națională.

Diplomația românească este o realitate relativ recentă, născută în contextul liberalo-secular care a caracterizat secolul al XIX-lea, dar ceea ce putem numi discursul diplomatic care a devenit paladinul românității chiar și când aceasta era multipartită în provinciile istorice a funcționat în mod neorganic uneori, organic alteori, dar nu mereu în cheie politică este mult mai vechi. Fie că remarcă în decursul istoriei solii care apără glia strămoșească cu riscul vieții, nunți și legați apostolici sau chiar Papi care agreghează țările Române unei unități globale care se suprapune Europei (este vorba de Creștinătatea occidentală cunoscută sub numele de *Christianitas*), principii care plătesc cu viața identificarea cu valorile naționale în context internațional (ortodoxia Brâncovenilor) "diplomația" *avant la lettre* este vizibilă și vivibilă constituind imbold pentru cei care astăzi ar avea dubii sau încă se îndoiesc de un proiect al românității. E adevărat, în mod curent, în contextul actual o atare viziune este relativ ofuscată de problemele economice, dar există o tectonică a devenirii națiunii române pe care diplomația o înregistrează și cu siguranță o va reflecta pe viitor pentru a sluji cu adevărat destinele românității.

De aceea am ales să dăm lucrării noastre de cercetare o fizionomie diacronică în care să surprindem trendul devenirii noastre ca statalitate prin raportarea la celelalte forme de asociere politică și instituțională din Europa. Discursul diplomatic așadar nu consta doar în retorica de salon așa cum a consacrat-o un clișeu de secol al XIX-lea, ci în construcția durabilă făcută prin acomodarea reciprocă între structurări politice și statale de mică sau mare anvergură a unei poziții politice făcută prin ambiții și solidarități bazate pe agregarea lingvistică și omogenitate de destin cultural și antropologic. Beneficiind de sprijinul unei bibliografii de dată recentă am înțeles că în durata milenară a construcției statalității românești există extrem de multe momente în care această statalitate, la nivel embrionar la început și apoi cu un corp politic și statal tot mai încheșat, chiar dacă tripartit s-a confruntat pozitiv sau negativ cu elemente amicale sau agresoare din preajma teritoriilor noastre sau cu entități care asumau public suveranitatea asupra întregii lumi cunoscute. Toate aceste momente se închid în sintagma diplomație, diplomația păcii sau războiului pentru că termenul diplomație se originează în verbul grecesc *diplôn* (a îndoi) referindu-se la îndoitura practică pergamentelor și apoi tuturor instrumentelor scrise cunoscute sub denumirea de izvoare diplomatice care au sancționat la un moment dat parcursul structurilor politice, a coliziunilor dintre acestea și a rezultatelor pacifice sau contrastante la care au ajuns.

Referitor la accepțiunea termenului discurs am vrut să taloneze cât mai îndeaproape sensul original al participiului trecut al latinescului *discursus – discurrere* în sensul de a se scurge, a trece. E vorba de conținutul tezei care trece prin întregul șir de raportări ale țării noastre în istoria ei travaliată la conținutul politic și juridic al continentului nostru.

Exordiu istoriografic

Calificarea ca membru al Uniunii Europene a țării noastre este un eveniment care privit în durata scurtă poate fi văzut ca rezultat al unui proces de negociere realizat cu măiestrie și dedicare pe baza unui bagaj istoric și cultural cu reverberații sociale și economice pe care România l-a deținut și activizat în momentul în care a enunțat dezideratul ratării la structura protofamilială de națiuni care este Uniunea Europeană. În durată lungă privind procesul de apropiere până la identificare aspirațională între Uniunea Europeană și România trebuie să remarcăm existența unei distanțe civilizaționale în care coexistența de asincronisme a reprezentat cel mai greu impediment pentru cuplarea țării noastre la devenirea continentală, fie ea politică, religioasă, economică sau culturală.

Noi avem intenția de a evalua și interpreta tocmai acest trend al devenirii, în durată lungă, în care, pe măsura agregării și apoi a modernizării statului român, actorii politici au simțit nevoia tot mai crescută de a se atașa unei forme conaturale de existență și funcționare care este continentul nostru. Sigur că ceea ce spunem este dincolo de o convenție geografică. Continentul nostru nu este un simplu sumum de forme de relief cu o convențională calificare uniformă, ci se propune drept una dintre cele mai sofisticate, dacă nu chiar cea mai sofisticată istoric vorbind structurare civilizațională policentrică și multinațională care tinde în ultima jumătate de secol să se sudeze într-un corpus funcțional de aspirații politice, împliniri civilizaționale și acomodare reciprocă în dimensiunea progresului economic.

Resursele noastre de cercetare le vom aloca așadar interpretării evaluării dimensiunii europene și a aspirațiilor de apartenență la Europa ale diplomației românești. Vom ține cont de faptul că deși conceptul modern de diplomație este generat de perioada definirii relațiilor internaționale (secolul XVI) iar părțile alcătuitoare ale României actuale nu au avut o determinare topică care să le așeze în centrul Europei, totuși ele au înregistrat la marginea orientală a continentului convulsivitatea acestuia și de foarte multe ori au fost creuzetul unor experimente dintre cele mai fascinante pentru cel care este doritor de lectură reală a trecutului Europei și nu doar de compendii care rezumă schematic ceea ce a fost. În sensul celor afirmate mai sus așa aduce pledoaria profesorului Cesare Alzati care, într-un context european

nu foarte fast pentru traseul instituțional românesc, publica în anul 1998 la Cluj-Napoca, cartea intitulată *În inima Europei. Studii de istorie religioasă a spațiului românesc* în care demonstra, fără putință de tăgadă cum anume spațiul românesc în toate expresiile sale teritoriale a reprezentat un microcosmos în care se regăsesc toate experiențele europene ale secolelor XVI și XVII, definind aceste teritorii drept inima Europei. Sugestiv este faptul că deși toată Europa era răvășită de războaie religioase, Țările Române și chiar și Transilvania cu rigidu-i sistem de națiuni politice și religii recepte din care românii erau excluși au constituit pentru varii experiențe politico-confesionale un teren fecund de confruntare ideatică. În fapt atât profesorul Alzati cât și alți autori străini (l-aș aminti aici pentru modernitatea românească pe ilustrul istoric american Keith Hitchins) au pus în evidență cum anume deși divizate politic, exploatate economic, tratate cu dezinvoltură pe hărțile politice ale puterilor europene din perioada premodernă și modernă, dar chiar și contemporană, Țările Române și elitele acestora în pofida unor devieri contextuale au subliniat mereu atașamentul de substanță la modelul civilizațional european (în multiplele-i sale variante, fațete și oglindiri). Astfel că epoca modernă cu recunoscuta-i apetență pentru consolidarea națiunilor a făcut ca elita transilvană, munteană sau moldavă să se adape la ideologii europene care vizau depășirea structurărilor precedente și încadrarea în interiorul unui generos concept de națiune a tuturor celor care foloseau același vehicul lingvistic, locuiau constant și coerent același spațiu și prin acumularea aspirațiilor nutreau aceleași proiecte de viață. Din această perioadă, diplomația românească a urmat cu constanță, modulându-se în funcție de succesiunile de regimuri din Europa trendul devenirii europene a românilor și a ratașării statului național român la familia statelor ce prin mecanismul civilizațional se definesc europene. Parcursul nu a fost ușor și a fost presărat cu obstacole de diferite feluri. Evoluția din ultimii 150 de ani a înscris însă definitiv pe orbita Europei, România, iar diplomația românească a căutat resursele și a militat pentru profilarea cât mai adevărată a țării noastre în rândul celorlalte națiuni cu potențial de pe continent. De la Mihail Kogălniceanu trecând prin Nicolae Titulescu, Grigore Gafencu și ajungând la deținătorii portofoliului externelor din ultimele două decenii diplomația românească la nivelul discursului public a afirmat cu o rigoare de neamendat profilul european al României și necesitatea ca ea să se împărtășească din setul de valori și aspirații, dar să și contribuie activ și creativ la menținerea și augmentarea unui proiect ce a devenit comun familiilor de națiuni care-și regăsesc în colaborarea pacifică, înțelegerea reciprocă și într-ajutoare fibra cea mai profundă a construcției statale.

În mod constant depozitul de argumente și idei la care a putut apela diplomația românească a fost trecutul istoric. Pe măsura ce istoriografia a avansat și argumentarea diplomatică a pierdut schematizarea inițială și a devenit tot mai documentată și incisivă susținând racordarea teritoriilor românești la circuitul european de valori și schimburi de valori cu aspecte concrete care nu pot fi viciate de construcții teoretice artificiale. Din această rațiune vom face și noi un excurs în zona izvoarelor care fundamentează și certifică conectarea istoriei românești la dezvoltarea culturii materiale și spirituale a celorlalte națiuni europene.

Rădăcinile afirmării diplomatice a identității europene românești: Evul Mediu și perioada pre-modernă

Romanizarea este definită ca fiind procesul de simbioză și sinteză etno-lingvistică și culturală între autohtoni și noii veniți, prin care civilizația romană pătrunde în toate compartimentele vieții unei provincii, și are ca rezultat final înlocuirea limbii populației supuse cu limba latină. Instituționalizarea structurilor romane, translarea lor pe teritoriul Daciei reprezintă un pas important în cadrul unui proces fundamental și ireversibil, desfășurat în ținuturile carpato-danubiene-pontice, stă la baza formării și apariției poporului român pe arena istoriei.

În ansamblul ei, romanizarea populațiilor autohtone a constituit un proces istoric de mari proporții și cu consecințe uriașe, comparabil ca însemnătate cu indoeuropeanizarea din mileniiile III- II a.Chr. și cu migrația popoarelor din mileniul I p. Chr. Relevând însemnătatea și complexitatea romanizării ca fenomen istoric, trebuie să remarcăm în același timp că, pe lângă trăsăturile sale generale, ea prezintă și o serie de particularități legate de locul, timpul și baza etnică pe care „s-a altoit”.

În general, romanizarea a înlăturat diferențele dintre localnici și romani pe planul culturii materiale, al vieții politice și religioase, iar latina s-a impus ca singura limbă de comunicare în condițiile unui mediu etnic extrem de divers. Stadiul mai avansat de evoluție istorică a unor populații europene, semnificativ influențate de cultura și civilizația romană, a facilitat considerabil asimilarea modului roman provincial de a trăi.

La fel ca în cazul altor provincii, și în cazul Daciei în noțiunea de „romanizare” se includ două laturi fundamentale ale aceluiași proces unitar:

1) colonizarea teritoriului daco-getic cu populație romanizată latinofonă, venită din toate părțile Imperiului Roman, adică romanizarea prin colonizare;

2) asimilarea băștinașilor daco-geți, în măsura în care aceștia au adoptat limba latină, și-au însușit felul de viață roman provincial, au preluat obiceiurile și civilizația romană, schimbându-și astfel mentalitatea și însăși ființa lor etnică.

În Dacia, romanizarea, sub ambele aspecte menționate, a fost deplin posibilă și a devenit o realitate demonstrată și demonstrabilă documentar ratașând aceste teritorii la o unitate instituțională cu caracter politico-religios reprezentată prin imperator și triada capitolină.

Romanitatea dacică s-a sprijinit pe un fond etno-cultural omogen și receptiv, pe mulțimea oamenilor pământului, care au atins un nivel ridicat de civilizație, fapt care a facilitat procesul de asimilare, romanii reușind să introducă, deși oarecum neuniform pe întreg teritoriul dacic relațiile sociale formate în Latium, formele proprii de organizare politică, militară și administrativă, cultura și civilizația lor, limba latină, într-un cuvânt întreg sistemul de organizare și felul de viață roman provincial.

În ceea ce privește problema răspândirii creștinismului, apoi a formelor sale de organizare adoptate pe teritoriul României, (așa cum ele se prezintă astăzi în lumina noilor cercetări istorice, arheologice și epigrafice), dorim să precizăm, de la bun început că la români creștinismul este foarte vechi: este un truism destul de bine reflectat în tradiția Bisericii noastre acela că potrivit unei tradiții transmise de istoricul eclesiastic Eusebiu, în părțile noastre, în Scythia Minor (Dobrogea) a predicat chiar Sf. Apostol Andrei. În al doilea rând, dorim să subliniem că cercetarea originilor creștinismului la români a constituit o preocupare constantă a istoricilor noștri laici și eclesiastici, deoarece ea s-a făcut în strânsă legătură cu demonstrarea continuității noastre etnice pe pământul pe care ne găsim azi, unul din argumentele românității în diplomația sui-generis din urmă cu 300 de ani și mai bine. La noi, dovedirea continuității neîntrerupte a populației autohtone în perioada migrației popoarelor a devenit o problemă cardinală și o importantă sarcină științifică, deoarece istoricii maghiari, slavofili sau germani din fostul Imperiu Habsburgic au susținut că teritoriul României a fost golit de autohtoni, că s-a produs un gol (vacuum), iar acest "vacuum" etnic a fost umplut cu slavi, huni, avari și alte neamuri, iar mai târziu cu unguri și germani. Prin această teorie tendențioasă care a constituit cal de bătaie a multor generații de diplomați antebelici, interbelici, postbelici și chiar actuali (atunci când sunt solicitați de curentele extremiste din varii țări din Europa Centrală și Orientală) se caută explicații pentru ocuparea unor mari părți din teritoriul României de către slavi, maghiari și germani. Creștinismul adoptat de daco-romani a devenit astfel și un argument în favoarea continuității etnice, deoarece el apare de la un moment ca o caracteristică a lumii și civilizației greco-romane și, în acest sens, și a populației daco-romane, care a primit de timpuriu această civilizație. Orice urmă creștină de

pe teritoriul țării noastre poate fi atribuită astfel, în primul rând, populației autohtone, nu migratorilor, căci aceștia s-au creștinat mai greu și mai târziu. În al treilea rând, dorim să accentuăm că răspândirea creștinismului pe teritoriul românesc și menținerea lui de-a lungul vremii s-a făcut în strânsă conexiune cu Imperiul Bizantin. Capitala Imperiului transferată la Constantinopol a devenit la câteva decenii după retragerea autorității și armatei romane din Dacia la sfârșitul secolului III (anul 275), singura forță politică din Orient care s-a putut impune în fața migratorilor. Considerându-se de *jure* moștenitorul fostului Imperiu Roman, Imperiul lui Constantin și apoi al lui Justinian s-a interesat de regiunile de la Dunărea de Jos care aveau, de altfel, și o mare importanță strategică pentru soarta provinciilor din Peninsula Balcanică și chiar a capitalei însăși. Străpungerea frontierei dunărene însemna pătrunderea în interiorul imperiului a valului popoarelor migratoare și periclitarea vieții pașnice a locuitorilor.

De fapt, creștinismul, așa cum arăta Nicolae Iorga a reprezentat o salvare și a înlocuit Imperiul Roman pentru ținuturile daco-romanilor, păstrând elementele esențiale ale romanității: spiritualitatea, limba, modul de viață.

Dacă evoluțiile din secolele I-V au plâsmuit protoromânitatea cu ADN-ul ei daco-roman Evul Mediu este etapa istorică în care se forjează instituțiile ce caracterizează structurile de viațuire și de organizare ale comunităților românești. Dacă ar fi să vorbim în vârstele umane Evul Mediu contopește copilăria, adolescența și maturizarea timpurie a elementului românesc formând cheagul a ceea ce va fi poporul român ce în zorii modernității va ști să-și strângă forțele ca la unison cu alte popoare ale Europei să revendice un loc în concertul națiunilor europene.

Dacă Europa există, și astăzi este conclamată ca fiind o matrice unitară a multor familii diverse ca exprimare națională, ea s-a format în Evul Mediu. Nu întâmplător se spune că împăratul franc Carol cel Mare a realizat prima coordonare la nivel european a variilor familii de populații ce sălășluiau în Europa. A realizat-o poate spontan, fără multe meditații, dar spontaneitatea asta se ridicase dintr-un humus care însemna primitiva matrice civilizațională europeană. Faptul că prin subjugarea khaganatului avar a ajuns până la frontiera occidentală a României de astăzi demonstrează că arcuirea civilizațională s-a extins în aceste zone iar tentativele de *Renovatio Imperii* vizau și frontiera occidentală a habitatului românesc. Trebuie însă să adăugăm, că dacă Imperiul Roman făcuse din Mediterana "*mare nostrum*" punctul central al structurii lor de civilizație, Carol cel Mare, pe urmele misiunilor catolice sau ortodoxe va regândi centrul de greutate al Imperiului în ombilicul Europei, de acum de fapt începând cariera politică a conceptului de Europa care timp de un mileniu se va strădui să se dilate politic până la corespondența politicului cu geografia.

Ceea ce în mod obișnuit, dar și impropriu, numim *Ev Mediu*, adică „timpul de mijloc” (expresie folosită întâia oară de umaniștii italieni în a doua jumătate a secolului al XV-lea, spre a desemna perioada intermediară dintre Antichitate și Renaștere), constituie în istoria noastră perioada, de aproximativ un mileniu, pentru care se mai folosesc și denumirile de *orânduire feudală*, *feudalism*, *epocă medievală*. Cea mai cuprinzătoare, mai suplă și mai adecvată este formula de *epocă medievală*, care desemnează tot ceea ce ține de civilizația românească în răstimpul veacurilor VIII-XVIII: structuri, instituții, spiritualitate, viață zilnică pe întreg portativul social, precum și relațiile externe.

Începutul *epocii medievale* în istoria României se situează, după o opinie în general acceptată de istoriografia noastră, în secolul al VIII-lea. Această limită inițială a putut fi aproximată prin rezultatele oferite de cercetarea arheologică, care a dovedit existența unei civilizații unitare în spațiul carpato-danubiano-pontic. Se conturează, începând cu secolul al VIII-lea, o altă imagine socială, apare proprietatea privată, se remarcă edificarea așezărilor fortificate care trebuie asociate cu existența unor conducători locali, ridicați din cadrul obștilor. Este vorba, în ansamblu, despre prefigurarea unei noi epoci istorice. Sfârșitul epocii

medievale românești este socotit, după cea mai chibzuită opinie, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, când din punct de vedere politic se întrezăresc primele elemente de conștiință românească coerentă și palpabilă (denumirile de sine sau națională sunt mai puțin relevante) în sensul unei solidarități ideatice și nu doar bazate pe elemente din rutina materială sau de echilibru a războiului. Sigur din alte puncte de vedere ce corespund viziunii marxiste Evul Mediu se topește în modernitate atunci când se pune pe tapet problemele abolirii feudalismului și ale Vechiului Regim și sunt sugerate perspectivele unei noi ordini sociale în Țările Române dar aceasta este o argumentație de ordin economic și sociologic ce nu poate greva atât de puternic trendul solidarizării continue a românilor pe baze lingvistico-culturale și politice.

În fapt lungul drum al Europei către identitatea de astăzi începe odată cu destructurarea acestei Creștinătăți de sorginte romană, a cărei ecouri supraviețuiesc până astăzi. Între *Christianitas*, Imperiul medieval transformat apoi în Imperiul romano-german, iar în epoca modernă în Imperiul habsburgic și Commonwealth-ul bizantin se detașează cu valoare normativă și identitate proprie Europa, formula nu doar geografică ci orizont antropologic și civilizațional.

În acest creuzet de aspirații și formule de organizare se distinge încetul cu încetul organizarea politică românească, marginală tuturor formulelor grandioase menționate mai sus și tocmai de aceea supusă unui travaliu extraordinar, practic o permanentă concasare a formulelor de structurare instituțională și raportare în exterior. În secolele X-XIII societatea românească a fost confruntată cu ultimul (al treilea în ordine cronologică) val al neamurilor migratoare: ungurii (maghiarii), pecenegii, uzii, cumanii și tătar-mongolii. Dacă maghiarii au înrâurit preponderent situația din Transilvania, ceilalți au influențat evoluția societății românești din spațiul sud-est carpatic.

Cea mai evidentă presiune a exercitat-o regatul maghiar (de fapt contenciosul diplomatic cel mai dur al românității a fost mai întotdeauna cu Ungaria) care din secolul XI începe o scurgere lentă condusă de capi tribali și apoi aristocrație autonomă de puterea centrală către Transilvania cu inserțiuni mai serioase din secolul XIV către Țara Românească și Moldova.

A existat o forță care s-a opus acestei neprogramate dar continue revărsări a maghiarilor către Transilvania. A fost Roma, papilor juriști din secolul XIII-XIV care au revendicat părți și instituții din Transilvania în avantaj propriu. În fapt trebuie afirmat un lucru, pe care diplomația de dată recentă îl uită, dar el nu trebuie uitat și anume că dacă românii intră în istoria Europei medievale, o fac datorită lor și interesului pe care l-au manifestat față de români. Deși indirect, fără a menționa un etnonim, Inocențiu al III-lea face referire la cnezul Bele (probabil Bălea) în anul 1205 și tot lui putem spune că îi datorăm celebrul episod al venirii teutonilor în Țara Bârsei, moment pe care unii îl consideră ca fiind elementul dinamizator al colonizării sașilor în Transilvania.

Ajunși în acest moment trebuie să ne zăbovim puțin asupra unui fapt de extraordinară importanță care relevă cum anume teritoriul țării noastre a intrat în vizorul actorilor celor mai importanți ai epocii ratașându-se prin mijloace juridice concrete Creștinătății, recte Europei în formula pontificală așa cum era cunoscută atunci. Este vorba de primul proces în instanță internațională care are efecte asupra teritoriului României actuale. E un proces desfășurat la Curtea pontificală de la Roma în anul 1235. Procesul care vedea împricinați pe episcopul Transilvaniei și decanul preoților din Țara Bârsei a avut două etape procesul ordinar și apelul. Noi cunoaștem doar procesul ordinar nu și apelul pentru că unele documente nu s-au păstrat. Oricum cu ocazia procesului ordinar înregistrăm o noutate de natură extraordinară nesemnaltă până în anul 2009 istoriografiei noastre. Procesul ordinar a fost blocat întrucât jurisconsultul-procuratorul Bisericii Catolice, Richwinus s-a pronunțat pentru câștigarea drepturilor de către decanul Țării Bârsei, structură dependentă direct de Sfântul Scaun,

Richwinus subliniind că ”potrivit documentelor din arhiva Bisericii, acel pământ este al Sfântului Scaun”. Iată o extraordinară informație nerelevantă marelui public românesc prin care teritoriul românesc apare ca fiind revendicat direct de autoritatea Sfântului Scaun.

Nu întâmplător, în acest sens sunt aduse în discuție două elemente unul narativ și unul diplomatic care confirmă structurarea românească: este vorba de o mențiune dintr-un manual negustoresc compus undeva în zona Sienei (Italia) și care descrie realitățile din lumea cunoscută de acești comercianți. Când ajung să enumere provincia Ungaria se face referire la ”două mari generații” care sunt românii (rumeni) și valahii (valathi) care au două stăpâniri. Documentul este databil în 1314 și aduce cu mai mult de un secol înapoi datarea termenului umanist români (rumeni) care aparținuse Papei Pius al II-lea (Enea Silvio Piccolomini). Este fabulos textul deoarece înainte de a exista un corp diplomatic care să reprezinte interesele românilor există această diplomație mercantescă, diplomația negustorilor care vorbesc laudativ despre români și despre realizările lor instituționale: ” *La settima prouincia si e Vngaria, e anche a reame, sono molta giente, non u'a contadi grandi, confia colla Magnia e dall'altra sono cristiani Vngheri. In quella medesima prouincia sono i Rumeni e i Valacchi, e quali sono due grandi gienerazioni, e anno reame e sono paghani.*” Celălalt document diplomatic este o scrisoare de la Papa Clement al VI-lea din 1345 care vorbește la rândul-i despre olathi-romani (olathi=valachi=români). Să mai amintim în context că ceea ce se definește a fi europeanitatea noastră este transpusă și în dimensiune confesională, atunci când, fără să greșească, într-un document din 6 iunie 1574, ortodoxia transilvană este definită ca *romanam religionem*. Iată așadar că diplomația fie mercantescă, fie cea pură de cancelarie pontificală înregistrează și se raportează la realitățile românești subliniind originea romană a acestora. Sunt aceste semnale mărturii despre sincronismul dezvoltării românilor ca națiune cu efect asupra interlocutorilor cu care relaționează și lasă mărturii scrise despre aceștia.

Am insistat în așa manieră asupra desfășurării de forțe din secolele XIV-XV în spațiul românesc, deoarece este epoca în care se fixează matricea de acțiune politică și culturală a românilor, tripartită și care va rămâne astfel până în anul 1859, în ciuda tuturor evoluțiilor din societatea europeană și a schimbărilor formelor de organizare a lumii, inclusiv cu destructurarea Christianitas, balansul între imperii, impunerea capitalului, Reforma, Contrareforma sau apariția raporturilor economice bazate pe capital, acumulare de plusvaloare etc.

Vorbeam despre matricea tripartită în care se va desfășura destinul instituțional al românilor, dar trebuie să subliniem, așa cum descinde și din cele scrise mai sus, că de cele mai multe ori, în pofida fragmentării statale, Țările Române până la un moment dat toate cele trei, apoi Transilvania mai puțin, își coordonează destul de bine mișcările politice, colaborează pe marile teme având ca motiv subiacent motivarea confesională, dar probabil și solidaritatea de neam. Cert este că până la destructurarea Creștinătății, în contextul avansului politicilor de constituire a monarhiilor centralizate în limite mai mult sau mai puțin naționale, soldate imediat cu nașterea sistemului de relații internaționale, Țările Române își dobândesc prin diplomația destul de evidentă a curajului și a autoapărării statutului dobândit în secolul al XIV-lea își dobândesc spuneam un statut care nu le asigură imediat paritatea, dar le conferă responsabilitatea în ceea ce numim apărarea frontului Creștinătății, și a configurării hărții geopolitice a Europei premoderne. Aceasta este lectura pe care o facem unor momente din istoria secolului al XV-lea care pun în evidență statutul de putere minoră, dar utilă și respectabilă în contextul de acum european (descoperirea Americii la 1492 va duce la regăsirea contururilor geografice simbolice ale Europei și va atrage atenție că în ciuda centralității ei decizionale și topice, este parte a unui întreg). Aceste momente sunt cariera lui Iancu de Hunedoara, căruia dincolo de gustul umanist pentru metafora bine pusă în context (suntem în zorii celui de-al treilea umanism) pe piatra de mormânt i-a fost incizată expresia ”s-a stins lumina lumii” ca un omagiu al ”lumii” creștine pe care a apărât-o de pericolul

invaziei otomane și al cărui rol ar trebui supralicitat atunci când se vorbește de solidaritatea europeană târziu medievală, apoi este marea responsabilizare a lui Ștefan cel Mare pentru destinele Europei cruciadei târzii. Ștefan cel Mare a fost unicul principe român căruia i-a fost recunoscută în maniera cea mai lipsită de ocolișuri, dacă se vrea într-o dimensiune diplomatică frustă, dar onestă contribuția decisivă la obstacolarea invaziei otomane la ani buni după moartea lui Iancu de Hunedoara din partea autorității publice cele-i mai autorizate – Papa Sixt al IV-lea. Atunci când acesta definește Moldova: ”Această Poartă a Creștinătății” sancționează public locul și rolul Moldovei în arhitectura solidarității și unanimității antiotomane europene. A încadra Moldova lui Ștefan în Christianitas, înseamnă a-i conferi rolul de membru al familiei de popoare creștine cu un destin european comun, sursă de agregare până astăzi a politicilor de integrare într-un destin comun coerent. În sfârșit un ultim argument (dar se pot invoca o mulțime) este detectabil în perioada preștefaniană când Moldova ortodoxă participă la cu statut de reprezentant plenar la Conciliul de la Ferrara-Florența (1437-1439). Este prima participare bine documentată, directă și nemediată a reprezentanților unei Țări românești la o structură decizională cu caracter politico-confesional de nivel ”internațional”, oricum la un conciliabul al marilor puteri politice de la apusul Evului Mediu (Sfântul Scaun, Imperiul romano-german, Imperiul bizantin). Deși participă din partea Orientului ortodox, mitropolitul Moldovei, Damian subscrie actul Unirii religioase ca o expresie nu doar a supunerii față de patriarhul ecumenic, ci și ca o expresie a dorinței autorității statale a Moldovei. Suntem cu multe secole înainte de procesul efectiv de agregare europeană, participanți prin medierea Moldovei la una dintre tentativele de depășire a cenzurii politice și profesionale care a măcinat continentul nostru din perioada postromană până în urmă cu câteva decenii. Iată un motiv care trebuie cuantificat în dinamica raporturilor România-Occident și care mărturisește despre tensiunea occidentală care a caracterizat nu de puține ori evoluția politică a Țărilor Române.

Ceea ce este important pentru dimensiunea discursului diplomatic, de această dată bazându-ne pe principiul alterității sunt relatările de presă bazate pe informații cu caracter diplomatic trimise de agenții specializați. Pentru anul 1600-1601 amintite „avvisi” – scurte informații trimise de reprezentanții Bisericii Romane în teritoriu, de diverșii misionari catolici etc. – oferă date extrem de interesante asupra figurii lui Mihai Viteazul și asupra modului în care era perceput acesta și planurile sale politice la nivelul exponenților Curiei Pontificale. Din acest punct de vedere și conotațiile profesionale care însoțesc analiza evenimentelor sunt edificatoare pentru receptarea evoluțiilor din Transilvania în lumea catolică a vremii. Este subliniată credința greacă a lui Mihai Viteazul și, în consecință, lipsa de încredere – pe aceste baze – a lumii catolice și a autorităților Sfântului Scaun în acțiunile sale. De asemenea, o serie de date din primăvara anului 1600 insistă pe anumite aspecte de ordin social – Mihai Viteazul se făcea iubit în Transilvania de poporul de rând – iar utilizarea unei asemenea soluții pentru dobândirea preeminenței militare și politice în principat era considerată de exponenții Bisericii Romane ca fiind un exemplu periculos în contextul luptei antiotomane din zonă. De altfel, marea parte a documentelor denotă eforturile diplomatice ale nunților din Polonia și din Imperiul habsburgic în vederea îndepărtării oricărora neînțelegeri dintre cele două puteri creștine – inclusiv divergențele asupra conducerii principatului Transilvaniei, pe care Polonia nu îl dorea, fiind o provincie învecinată, sub autoritate arhiducală–, așa încât acțiunea antiotomană patronată de papalitate să nu aibă de suferit. În repetate rânduri documentele subliniază poziția strategică a Transilvaniei în apărarea creștinătății, ca bastion a ceea ce se mai păstrase din Regatul Ungariei, precum și valoarea economică și teritorială a principatului („*la Transilvania è grande, fertile et abbondante, et il propugnacolo di tutto il rimanente del Regno*”). În același context este subliniat și rolul Țării Românești, văzută ca „*un antemurale della Transilvania et un propugnacolo contro il Turco*”. Ultima apreciere este de-a dreptul congruentă cu expresia adresată Moldovei „*questa porta della Cristianita*” de către Papa Sixt

al IV-lea. Iată că precum un arc peste timp Țările Române, prin discursul diplomației curajului reușește să-și confirme prin vocile agenților diplomatici străini caracterul de apărător și membru al familiei de națiuni, state și interese europene una dintre cele mai dezbătute probleme din istoriografia românească, problemă care de fapt indică însuși drumul parcurs de aceasta, este problema originilor. Această problemă din perioada umanistă va avea în mod constant un reflex diplomatic, la început înțeles în cheie culturală, dar mai pe urmă pe măsura agregării conștiinței naționale românești va deveni un element cu consistență politică ce va declanșa reacții chiar politice cea mai evidentă dintre ele fiind teoria roessleriană. Situația este firească pentru un popor cu o veche, dar, în același timp, enigmatică atestare, cu o limbă care se revendică de la Roma, dar cu relativ târzii organizări statale. Originea poporului și a limbii române a fost și rămâne un subiect controversat, care a dezvoltat în timp două mituri naționale din punct de vedere cultural, cel al latinității și al dacismului. Latinitatea și dacismul sunt concepte ce reprezintă temelia limbii și a poporului român. Latinitatea este un termen ce face referire la caracterul, originea latină a unui neam, iar dacismul este un curent ideologic autohton ce exprimă un ansamblu de caractere specifice dacilor. Ambele curente ideologice s-au născut datorită faptului că s-a încercat, de veacuri să se stabilească originea poporului român. Ideea originii latine atrage prin prestigiul istoric al Imperiului Roman (calități militare și politice, puterea), dar și a limbii latine, aflată timp de secole la temelia culturii europene. *„Aceasta mitologie a originilor s-a manifestat la noi foarte intens pentru ca ea compensează o serie de complexe de inferioritate fata de puterile din jur“*, afirma istoricul Lucian Boia. Mitul fondator al latinității a fost consacrat de Școala Ardeleană în secolul XVIII. De aici s-a ajuns la ideea că suntem nu numai descendenți ai romanilor, ci continuatori ai istoriei acestora. În mitologia originilor românești, romanii au un concurent puternic: dacii. Popularitatea dacismului este explicabilă prin eroismul de care au dat dovadă geto-dacii și prin misterul unei civilizații prea puțin cunoscute, dar și prin fascinația arhaicului. *„Celălalt mit al originilor noastre se refera la întoarcerea spre zona autohtonă, raportarea la daci ca strămoși ai noștri. Ca și în cazul romanilor, privirea aceasta insistentă spre trecut a apărut din dorința de a ridica în rang un prezent nesatisfăcător“*, este de părere Lucian Boia. Numeroase personalități: D. Cantemir, C-tin Cantacuzino, cronicari moldoveni, reprezentanți ai Școlii Ardelene și ai generației pașoptiste, filosofi și istorici au susținut caracterul latin sau caracterul dacic, fiind atrași de anumite trăsături ale acestor concepte, dar poporul nostru nu este pe deplin latin sau dacic, ci este o sinteză între cele două, realizată printr-un proces istoric de mari proporții și cu uriașe consecințe, o mutație social-politică și organizatorică structurală, în care se remarcă totodată și particularitățile sale, legate de locul, timpul și baza etnică pe care ea s-a altoit. Din punct de vedere științific, privind geneza etnolingvistică românească, s-au dezvoltat trei teorii: teoria nord-dunăreană (D.Cantemir, P.Maior, B.P.Hașdeu), teoria originii nord și sud dunărene (N.Iorga, Al. Rosetti, A.D.Xenopol, S. Pușcariu) și teoria nord-dunăreană sau imigraționistă (F.R. Sulzer, Robert Roessler). Teoria imigraționistă se evidențiază prin caracterul politic al afirmațiilor unor cercetători străini care afirmă că ungurii și sașii au asigurat stabilitatea teritoriilor de la nord de Dunăre. Cea de-a doua, în opoziție cu aceasta, susține ideea unității și continuității poporului în teritoriul precizat datorită romanizării. Astfel, Dunărea nu reprezintă o barieră lingvistică și etnică, ci doar o graniță administrativă. Teoria nord-dunăreană are doar rol istoric, ea nebeneficiind de o demonstrație științifică deosebit de convingătoare. Primul cărturar român care a scris despre originea latină, despre unitatea de neam și limbă a tuturor românilor a fost Nicolaus Olahus (1493-1568). Olahus a vorbit Europei întregi, în limba latină, despre latinitatea românilor, despre unitatea lor de neam și de limbă „într-o perioadă când în Țara Românească se făcea cu preponderență cultură de expresie slavonă, de pildă, prin Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie, iar în Moldova, Macarie, Eftimie și Azarie își redactau cronicile în aceeași „limbă stăpânitoare-boierească”. Etnogeneza romana a fost una dintre preocupările majore ale

primilor noștri cronicari, care vorbesc despre originile noastre romane, nementionând existența elementului dac. Grigore Ureche nota în «Letopisetul Tarii Moldovei»: *“Rumanii, câți să află locuitori în Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramorosu, de la un loc santu cu moldovenii și toți de la Ram se trag* “. Tot el demonstrează și latinitatea limbii române, într-un capitol consacrat special acestei probleme, intitulat *„Pentru limba noastră moldovenească”*, pentru care conchide cu mândrie că *„ de la Rîm (Roma) ne tragem; și cu ale lor cuvinte ni-i amestecat graiul”*. Pentru a-și convinge cititorii de acest adevăr, el dă o probă de etimologii latine : *„...de la rîmleni, ce le zicem latini, pâine, ei zic panis, găină...ei zic galina, muierea...mulier [...] și altele multe din limba latină, că de n-am socoti pre amănuntul, toate le-am înțelege.”* Ureche face o nouă remarcă despre unitatea de origine a moldovenilor și muntenilor: *„Letopisețele latinești”* scriu despre Moldova și Muntenia *„că au fostu un loc și o țară”*. Ideea romanității și unității de neam și de limbă a românilor, care se află în centrul cronicii lui Ureche, va fi de acum încolo permanentă în istoriografia umanistă. Miron Costin, succesorul intelectual al lui Ureche, aduce probe noi și vorbește cu și mai mult entuziasm, atât de originea poporului, cât și a limbii. Problemei originilor Miron Costin îi consacră o lucrare aparte – De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor (1686). Această monografie istorică reprezintă prima sinteză a conștiinței autohtone a latinității și unității românilor, prezentă în tradiția populară și în elementele cărturărești, și bazată pe documente din istoriografia umanistă a epocii. Spre deosebire de Grigore Ureche, care vorbește numai despre moldoveni, Miron Costin vede lucrurile mult mai larg. El este cel dintâi dintre cărturarii români care cercetează originile neamului întreg: *„Biruit-au gândul să mă apucu de această trudă, să scot lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție suntu lăcutorii țării noastre, Moldovei și Țării Muntenesti și românii din țările unguerești, cum s-au pomenit mai sus, că toți un neam și odată descălecați suntu”* Cărturarul este îndemnat de sentimentul de datorie spre a înlătura *„lipsa de știința începutului acestei țări”* și pentru a scoate la lumină adevărul, mai ales că *„o samă de scriitori”* s-au nevoit să *„înfunde cu mare ocară”* neamul românesc. Miron Costin, realizează o sinteză a schemei structurii limbii române : *„Unde trebuia să fie Deus, avem Dumnezeu sau Dumnedzeu, al mieu în loc de meus, așa s-a stricat limba; unde era coelum, avem cierul; homo – omul; frons – frunte; angelus – indzierul. Unele cuvinte au rămas chiar întregi : barba – barba, așa și luna, iar altele foarte mici deosebiri. În plus s-au mai adăugat mai târziu și puține cuvinte unguerești. În sfârșit, luându-se cele sfinte de la sârbi, s-au adăugat și puține cuvinte slavonești.”*

Sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea coincid cu momentul ridicării Principatelor Române pe o nouă treaptă în sistemul raporturilor internaționale, iar seria războaielor și negocierile ruso-turce sau austriaco-ruse-turce le-au plasat pe primul plan al politicii europene în această parte a continentului, devenind – cum spunea cancelarul Rusiei, Panin –, *„la principale pierre d’achoppment”*. În mod evident că seria războaielor ruso-austro-turce a marcat evoluția Țărilor Române, inclusiv prin decupajele teritoriale pe care le-au aplicat, dar au fost de cele mai multe ori războaie care nu au ținut cont de aspirațiile și motivațiile populației românești. Secolul al XVIII-lea dincolo de aceste avataruri războinice care au distrus sau oricum au obligat principatele românești la grave neajunsuri a văzut constituindu-se ceva, ce va semnifica adevărata coagulare a spiritului românesc și înălțarea lui intelectuală sub forma conștiinței naționale. Transilvania a dat tonul și semnificanții acestui trend sunt episcopul Ioan Inochentie Micu Klein și Supplex Libellus Valachorum. Momentul Supplexului reprezintă o fază de apogeu a mișcării luminilor la românii din Transilvania. Pornită de la Blaj era firesc ca mișcarea românească de „luminare” să-și fixeze obiectivele în funcție de necesitățile cele mai presante. Declanșatorii ei nu puteau gândi problemele în abstract, nu se găseau în situația de a cultiva principiile luministe ca valori în sine. Ei revendicau un statut juridic egal cu al celorlalți locuitori ai Transilvaniei în contextul schimbărilor majore care avuseseră loc prin cuprinderea provinciei intracarpatică și a

Partiumului în imperiul austriac. Semnificația europeană a răscoalei lui Horea a fost relevată și în istoriografia europeană de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, fapt ce constituie argument pentru opinia publică din Occident că vremea raporturilor servile și de dependență a luat final. Este un sincronism excepțional între Vechiul Regim din Transilvania secolului XVIII și Ancien Regime din Franța, iar publicistul și revoluționar francez Jacques Pierre Brissot a demonstrat acest fapt. Trebuie să amintim că pentru prima dată în istoria românilor, răscoala lui Horea constituie un eveniment reflectat copios în paginile jurnalelor hebdomadare sau semestriale din țările occidentale, fiind o anticipare, chiar fără voia ei a unui gen de diplomație publică și de raportare a opiniei publice non românești la evenimentele transilvane.

Începuturile diplomației românești - Identitatea europeană a românilor ca premisă a activității diplomatice în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX

Prima afirmare a europeității românești a secolului al XIX-lea este introdusă de mișcarea condusă de Tudor Vladimirescu. Cu privire la caracterul european al Revoluției lui Tudor Vladimirescu ni se pare interesant să menționăm faptul că Tudor Vladimirescu în perioada iunie-decembrie 1814 - moment ce coincide cu Congresul de la Viena (desfășurat în ultimele luni ale anului 1814 și în primele luni ale anului 1815) - se afla la Viena în creuzetul prefacerilor care urmau să marcheze Europa. Și deși caracterul deciziilor este cu fizionomie conservatoare fermenții liberali n-au lipsit din atmosfera vieneză. De aceea, nu este greu de presupus că ideile liberale care propovăduiau ideile de libertate și de rezistență împotriva asupritorilor - natura acestora fiind diferită de la țară la țară -, dar pe care le întâlnim atât la Revoluția americană, cât și la aceea franceză, servesc drept izvor de inspirație revoluției lui Tudor Vladimirescu din 1821. Însuși conținutul celui mai important document al revoluției „*Cererile norodului românesc*” reprezintă un exemplu clar al influenței exercitate asupra conducătorului român de către evenimentele desfășurate sau aflate în curs de desfășurare pe continentul european. Textul documentului elaborat de Tudor Vladimirescu - prin care se cerea desființarea privilegiilor boierimii și obligația domnitorului numit de către Poartă de a respecta voința tuturor celor pe care îi conduce; accesul la funcțiile în Stat trebuia să se facă doar pe bază de merite; reformarea profundă a domeniului justiției, administrației, educației, armatei (prin înființarea unei armate permanente), după cum și desființarea vămilor interne – are dincolo de valoarea sa intrinsecă, o valoare adăugată în comparație cu evenimente similare produse în Europa.

Momentul 1848 cu efervescența-i burghezo-liberală marchează deschiderea ușilor Europei pentru națiunea română, chiar dacă încă segmentată tripartit din punct de vedere teritorial. Revoluția de la 1848, consideră istoricii, a reprezentat pentru națiunea română cea dintâi veritabilă intrare în marea istorie a lumii, aceasta datorită calității superioare a programelor și a acțiunilor ei, cât și simultaneității desfășurării sale cu luptele revoluționare de pe întreg continentul.

Evenimentele revoluționare de la 1848 s-au petrecut aproape concomitent în Moldova, Transilvania și Țara Românească, iar programele au cuprins multe revendicări comune ceea ce relevă dezvoltarea unitară suprastructurii intelectuale a celor trei Țări Romane. Tumultuosul an 1848 a adus la rampă o întreagă pleiadă de intelectuali ca Ion Heliade Rădulescu, Nicolae Bălcescu, Ion C.Brătianu, Mihail Kogălniceanu, Simion Bărnuțiu, Avram Iancu, și mulții alții, formați mulți la universități europene, îmbibați de ideile liberale fie cu tangențe masonice, fie fără, cu contacte în saloanele diplomatice ale epocii și cu abilități de negociere naturale sau cultivate prin studiu și lecturi.

Revoluția din Țara Românească și mișcarea revoluționară din Moldova au pus după mai mult de două secole, ca o expresie a dezideratelor naționale și a unei meditații transromânești problema unificării politice și pe aceea a autonomiei – premisă imediată a

independenței față de puterile suzerană și protectoare – Imperiul Otoman și Rusia. Acestea vor fi de fapt premisele activității diplomatice ale românimii în următoarele trei decenii și după 1878 până la 1918. Este momentul în care sistemul ineficient și clientelar al capuchehăilor va trebui să cedeze întâietatea unei noi atitudini născute din filozofia diplomației pragmatice, care dincolo de reprezentativitatea față trudește întru salvagardarea intereselor naționale.

Actul istoric de la 24 ianuarie 1859 a reprezentat primul pas pe calea înfăptuirii statului național român unitar. Impusă sub o puternică presiune populară, cu deosebire la București, alegerea ca domn al Țării Românești a lui Alexandru Ioan Cuza avea să-și găsească o confirmare deplină la marea manifestare prilejuită de sosirea alesului națiunii în capitala munteană. Unirea Principatelor Române a avut o relevanță deosebită în contextul raporturilor internaționale, datorită caracterului special al noii etape marcat de faptul că „de data aceasta apărarea intereselor românești revine statului român însuși, exponentul politicii sale externe fiind însuși domnitorul” care acționează prin reprezentanții permanenți oficioși sau emisari speciali, intervenind el însuși pe lângă puteri de fiecare dată când o cereau interesele superioare ale țării. În această nouă etapă. Politica externă a Principatelor a dobândit noi caracteristici: ea este comună ambelor provincii surori; este de sine stătătoare, este o politică externă a țării și nu una personală a domnitorului, toate problemele interne au implicații externe.

La 9 mai 1877 (stil vechi), Principatul României, aflat oficial sub suzeranitate otomană, și i-a declarat independența. Mihail Kogălniceanu- ministrul de externe - declarând că „*suntem o națiune liberă și independentă*”. În această declarație abreviată, părea a se fi topit întreaga istorie românească din Evul Mediu încoace.

Racordarea la valorile europene a României interbelice (1918-1939). Inovațiile discursului și practicilor diplomatice

În fapt dincolo de tribulațiile României în timpul Primului Război Mondial, când armele au vorbit și diplomații au tăcut, importantă a fost rezultanta conflagrației în termenii unificării teritoriilor românești. Tributul de vieți sacrificate și pierderi materiale a fost incomensurabil și poate încă nu s-au făcut chiar toate estimările juste, dar consecințele a fost pozitive pentru țara noastră: s-a constituit după cum spunea Lucian Blaga ”România dodoloată” o Românie a națiunii românești unite, aspirație aproape milenară dacă nu oricum pluriseculară. Când armele au tăcut au început să roiască diplomații care, cel puțin din partea României au demonstrat o maturitate și o eficacitate destul de remarcabilă semn că în cei 40 de ani obținuți de la câștigarea independenței diplomația română nu doar se birocratizase dintr-una semiamatorială, dar și se eficientizase și raționalizase în termenii pragmatismului național românesc. Sistemul Tratatelor de pace de la Versailles a reprezentat semnalul politico-juridic de încheiere a primei mari conflagrații mondiale, care antrenase în ostilități 33 de țări cu o populație de peste 1 miliard de oameni, război sângeros, cu milioane de victime și distrugerii nemaîntâlnite până atunci, provocând dispariția a patru imperii: austro-ungar și otoman (dezmembrate), țarist și german. În cazul românesc tratatul cel mai semnificativ a fost Trianon-ul care găsea România deja reîntregită prin voința populară, exprimată plebiscitar la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918.

Obiectivele politicii externe, elaborate încă înainte de primul război mondial, au cunoscut o afirmare prestigioasă la conferința păcii și în anii care au urmat. Intangibilitatea tratatelor de pace, legăturile strânse cu unele dintre statele succesoare ale monarhiei danubiene, cu Franța și Anglia, menținerea unor raporturi normale cu statele vecine, apărarea suveranității, independenței și integrității teritoriale, neamestecul în treburile interne ale altor state, egalitatea juridică a tuturor statelor în cadrul conferințelor menite să rezolve problemele politice și economice europene etc., sunt direcții în care diplomația românească s-a afirmat,

ele corespunzând năzuințelor poporului român după primul război mondial. *Vrem să fim prietenii tuturor națiunilor, fără excepție* – declara N. Titulescu – *dar în treburile noastre nu primim stăpâni decât pe noi înșine.*

Printre mijloacele preconizate de cercurile politice și militare din România menite să asigure și să apere independența națională și integritatea teritorială a statului un loc important l-au ocupat alianțele politico-militare cu acele țări a căror politică externă urmarea obiective similare cu cele ale României. Așadar, alianțele politico-militare realizate de România în anii interbelici au vizat obiectivele legitime de apărare fixate prin politica generală a statului unitar, de respingere a oricărei agresiuni, de menținere a statu-quo-ului, a păcii și securității în sud-estul și estul continentului, la nivelul întregii Europe. Demersurile politico-diplomatice românești porneau de la considerentul că România, în alianța cu alte state mici și mijlocii din Europa de orientare antirevizionistă, putea juca un rol important în contracararea acțiunilor agresive ale forțelor războiului.

Sistemul de alianțe politico-militare realizat de România în anii interbelici s-a materializat în alianța defensivă bilaterală cu Polonia, alianțele de securitate colectivă cu statele Micii Înțelegeri (România, Iugoslavia, Cehoslovacia) și cu cele ale Înțelegerii Balcanice (România, Grecia, Iugoslavia, Turcia), aranjamentul politico-diplomatic cu Franța, toate cu caracter eminentamente defensiv.

În concepția factorilor de decizie politică și militară de la București, cele două alianțe regionale – Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică -, legate între ele prin prezența României și Iugoslaviei puteau constitui și un baraj în calea înaintării germano-italiene spre sud-estul Europei. Potențialul de război de care dispunea laolaltă România, Iugoslavia, Cehoslovacia, Turcia și Grecia, în anii premergători războiului, ar fi putut, în condițiile în care s-ar fi asigurat sprijinul Angliei, Franței și Uniunii Sovietice, să constituie un front de apărare, a statu-quo-ului în această parte a Europei în fața puterilor revizioniste și revansarde.

Politica de cedare în fața forțelor revansarde și revizioniste promovată de puterile occidentale a facilitat ofensiva puterilor revizioniste spre răsăritul și sud-estul Europei. Ocuparea de către Germania a Austriei, Cehoslovaciei și Poloniei în anii 1938-1939 a dus la dezagregarea celor două alianțe regionale și odată cu aceasta la prăbușirea sistemului de alianțe politico-militare ale României din perioada interbelică.

Continuitate și discontinuitate a angajării României în concertul european în perioada post belică și în condițiile Războiului Rece (1947-1989)

Politica externă din prima fază a conducerii dejiste (1948-1956) se caracterizează printr-o obediență totală față de direcțiile impuse de „centrul moscovit”, fapt ce i-a inspirat pe unii cercetători să susțină că în cazul Republicii Populare Române, și de fapt a întregului bloc est-european, nu se poate aduce în discuție ideea de politică externă propriu-zisă. Se poate aprecia că resortul cultural care a articular poziția externă a Bucureștiului până la moartea lui Stalin și începutul „noului curs” a fost unul deosebit de „primitiv”, centrat pe menținerea puterii cu orice preț; acesta s-a păstrat și în epoca post-stalinistă, suscitând un șir de conflicte diferite ca intensitate cu autoritățile sovietice. Se observă cu acuitate precaritatea culturală ce a impregnat strategia de politică externă a comuniștilor români în cadrul evenimentelor circumscrise și potențate de siajul destalinizării, oferind o pertinentă și necruțătoare diagnoză a profilului ideologic al conducerii de la București și a modului său de manifestare în acele nesigure și riscante împrejurări:

Deceniul următor a fost martorul unei surprinzătoare, chiar intrigante reorientări a politicii externe românești. Pe fondul disputelor apărute între autoritățile sovietice și cele chineze în privința naturii relațiilor statelor socialiste cu „lagărul imperialist”, Partidul Muncitoresc Român reușește să își impună poziția în raport cu disensiunile apărute în cadrul CAER. În cadrul acestui organism, Moscova încerca să acrediteze ideea că cel mai bun traseu

economic al lagărului socialist ar presupune o „specializare a producției”; astfel, cele mai industrializate state comuniste (Republica Democrată Germană, Cehoslovacia) și-ar fi concentrat resursele și producția exclusiv în direcția continuării procesului de industrializare, în timp ce statele mai puțin dezvoltate din acest punct de vedere (Bulgaria sau România) ar fi abandonat dezvoltarea industriei grele în favoarea agriculturii. În acest fel, preconiza Hrușciov, s-ar fi procedat la optimizarea economiei interne a lagărului. Partea română nu a fost însă de acord, iar corolarul conflictual care a apărut ca urmare a intransigenței poziției economiștilor români în raport cu propunerea sovietică de restructurare a CAER, și care a reprezentat testul cu turnesol al relațiilor dintre București și Moscova, a conținut trei dimensiuni structurate. Prima, și totodată cea mai importantă, a fost de natură politică: o bună parte din firava legitimitate pe care regimul reușise să o obțină datorită foarte mult tocmai industrializării forțate. „Proletarizarea” maselor de țărani – pe care regimul îi mobilizase pentru a-și asigura o mână de lucru cât mai numeroasă posibil – le adusese acestora beneficii indiscutabile în raport cu condițiile de viață anterioare, în cazul lor, singurul termen de comparație. În plus, o reconfigurare radicală a politicii economice riscă să readucă pe tapet insecuritatea și mefiența populară pe care conducerea de la București le menținuse la un nivel relativ scăzut cu mari eforturi și doar parțial. Pe lângă toate acestea, elita politică română conștientiza faptul că o prefacere economică de o asemenea anvergură ar fi necesitat un suflu politic nou, iar acest lucru trebuia combătut, cu orice preț. Primii ani ai „epocii” ceaușiste s-au desfășurat într-un climat internațional favorabil. În plan intern, noul secretar general modifică titulatura partidului, care va fi cunoscut acum sub numele de Partidul Comunist Român, iar la Congresul al X-lea, desfășurat în vara aceluiași an, România devine Republică Socialistă, având totodată și o nouă Constituție, iar funcția de prim-secretar va fi înlocuită ca denotațiune cu aceea de secretar general. În plan extern, RSR continuă politica de autonomie inițiată în ultimii ani ai regimului Gheorghiu-Dej, ridicând în 1967 relațiile cu Republica Federală Germană la nivel de ambasada (raporturi comerciale fuseseră inițiate încă din 1963). Tot în același an, România adoptă o poziție diferită de restul blocului comunist în privința Războiului de Șase Zile, evitând catalogarea și condamnarea Israelului drept stat agresor. Ca o recunoaștere și o recompensare a politicii externe românești, ministrul de Externe Corneliu Mănescu este invitat să prezideze Adunarea Generală a ONU (septembrie 1967). În 1968 România lui Ceaușescu se opune invaziei Cehoslovaciei. O manifestare lipsită de echivoc a simpatiei internaționale de care beneficia regimul a constat în vizita pe care președintele american Richard Nixon a întreprins-o în anul următor în România. Prima vizită a unui președinte american într-o țară membră a lagărului socialist. Capitalul de simpatie internațională câștigat de Ceaușescu cu ocazia invaziei Cehoslovaciei nu a dat semne de epuizare decât pe la finalul anilor 1970 și se poate aprecia că s-a menținut relativ constant până la începutul anilor 1980.

La începutul lui decembrie 1989, regimul Ceaușescu se confrunta cu un „internaționalism izolat” accentuat atât de ostilitatea cu care era perceput în Occident, cât și de mefiența cu care era tratat, cu excepția parțială a Albaniei și a Republicii Democratice Germane, în interiorul „lagărului socialist”.

Redescoperirea vocației continentale a României și contribuția diplomației post revoluționare la identitatea europeană și internațională

Căderea comunismului în România, dezagregarea sistemului socialist dezintegrarea Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice au deschis națiunii române calea către democrație, economie de piață, către acele forme și structuri politice și economice validate de istorie drept cele mai apte să asigure cel puțin la nivel teoretic libertatea și prosperitatea populațiilor.

Acesta a fost rezumativ parcursul pe care țara noastră l-a străbătut pentru a intra în familia europeană, o familie cu multe probleme, dar și cu multe oportunități, dar care

monitoriza România pentru neajunsurile structurale care au caracterizat-o la momentul negocierilor și al aderării. De aceea pe măsură ce s-au aglomerat tratativele în legătură cu asocierea și apoi aderarea la Comunitatea Economică Europeană/Uniunea Europeană discursul factorilor implicați din România a trebuit să se schimbe, să se tehnicizeze, să devină tot mai asortat cu nuanțele pe care Europa le solicita.

Etapele de după cucerirea independenței la 1877 când sistemul de puteri premoderne au început să dea semne de oboseală confruntate cu efervescenta națiunilor au consacrat un limbaj diplomatic și scheme de gândire care se înscriau în dimensiunea reconfigurării teritoriale definitive a națiunilor răspândite în mai multe teritorii sub diferite suzeranități sau administrații. Discursul diplomatic a făcut apel la resursele naționaliste, la elemente de solidaritate primare care accentuau conceptul de familie și filiația familie, comunitate locală, națiune.

După desăvârșirea unității naționale și realizarea României Mari, discursul diplomatic s-a concentrat în direcția asigurării securității și stabilității faptului împlinit al unificării încercând într-o Europă geografică măcinată de orgolii să-și facă un loc pe care să-l ocupe cu onorabilitate și egalitate între celelalte națiuni. Retorica diplomatică s-a manifestat echilibrat și a încercat prin ilustrul exemplu, Nicolae Titulescu să nu fie lipsită de conținut și să nu fie duplicitară. În fapt evoluția politicii externe românești interbelice a fost coerentă cu imposteria asumată în succesiunea Tratatului de la Versailles.

Regimul comunist a avut fluctuări de retorică și de conținut în funcție de o multiplicitate de factori dintre care enumerăm influența sovietică în înfățișările staliniste și hrușcioviene ale acesteia, politica moderată a comunismului național marcată de o cochetare cu ideile culturale liberale despre Europa și unitatea de destin continentală în siajul unor proiecții ale generalului de Gaulle. Ultima perioadă înnegurată de o dictatură rapace și hipernaționalistă a exercitat o diplomație fie foarte tehnică, la nivel de avarie în relațiile dintre țări fi un discurs naționalist în care accentele protocroniste au fost abuzate până la refuz.

Moștenirea discursivă a diplomației românești a fost așadar destul de variată și multiformă, dar marcată de ultimii ani ai regimului comunist, atât în formă cât și în fond, mai ales prin penetrarea aparatului funcționăresc cu elemente în legătură directă cu anumite structuri ale DIE.

Noua diplomație românească a trebuit să înfrângă mefiența altor cancelarii și mai ales să joace cât se putea de transparent cu o nouă echipă sau cât de cât înnoită în primul ciclu electoral 1990-1992. Discursul s-a schimbat radical și mai cu seamă zonă discursivă care viza direcția strategică de evoluție a României: integrarea europeană.

Cel dintâi ministru de externe al României de după decembrie 1989 a fost Sergiu Celac. Mandatul său a fost scurt, dar intens și a făcut pe de o parte tranziția de la discursul polemic și abraziv cu care România ultimilor ani ai lui Ceaușescu obișnuise Occidentul, la un limbaj diplomatic actual, dornic de coerență, plin de aspirații însă destul de declarativ întrucât nu existau suficiente evidențe ale transferului de la regimul totalitar la regimul democratic. Practic până la desfășurarea primelor alegeri democratice de după regimul comunist România a fost pentru diplomația străină o țară care putea promite, dar al cărei parcurs încă nu era predictibil datorită fluidității generale care caracteriza arealul fostului spațiu sovietic. Fluiditatea menționată, corelată cu noile raportări post 1989 pe care le-a asumat Comisia Europeană au făcut ca primele contacte să fie doar tatonări cu caracter exploratoriu în cheie diplomatică.

Aș vrea să relev faptul că raportarea Comunității Economice Europene și apoi a Uniunii Europene nu a fost una imobilă și schematizată ci a fost mereu asortată cu evoluțiile general europene, evoluțiile globale, mișcările politice de la frontierele mereu în avans ale țărilor integrate în CEE și apoi UE, astfel că mecanismele de conectare și integrare ale țării noastre au fost mereu nevoite să se adapteze, în limbaj tehnic să se updateze și apoi upgradeze

pentru a răspunde tuturor mișcărilor actorilor care concureau fie la încurajarea integrării țării noastre, fie priveau cu pesimism și răceală dorința țării noastre de integrare în matricea comună europeană.

Așadar mandatul primului ministru de externe postcomunist nu a constituit decât o antamare de raporturi, iar entuziasmul potolit care a fost stimulat de căderea regimului Ceaușescu a fost rapid înlocuit de o politică rece, meditată. Discursul diplomatic care a trecut în chiar anii '90 la sistemul *politically correct*, care pentru unii critici ai politicilor externe este asimilabil ipocriziei de stat, a fost pozitiv la adresa României, dar precaut, foarte precaut. Diplomația românească a parcurs foarte rapid un proces de purgație, care a eliminat cele mai pregnante figuri de personaje controversate sau compromise, a trebuit însă rapid să învețe lecția pragmatismului cu care trebuiau abordate noile poziții externe. Dramatică a fost, el puțin pentru primii ani, așa cum am mai subliniat, incertitudinea care domnea în fostul lagăr sovietic cu privire la evoluția URSS și disponibilitatea acesteia de a privi cu neutralitate evoluția către democrația pluripartită dincolo de limitele clamatelor *glasnost* și *perestroika*. Evenimentele din august 1991 cu puciul eşuat de la Moscova au fost un semnal de alarmă în acest sens.

Nu trebuie evitat punctul de vedere care privește raportarea Statelor Unite ale Americii la România și aspirațiile ei europene. Trebuie relevat că aceste aspirații au fost urmărite cu mare atenție și tact din partea SUA care au privit cu mult echilibru pulsivitatea pentru CEE și apoi către UE cu considerația că potențialul de influență al acestora nu trebuie să scadă în cazul asocierii și apoi al procesului de integrare în UE și că în parametrii economici SUA nu trebuie îngrădită de o eventuală aderare, ci în termenii concurenței economice și a mobilității capitalului trebuie să beneficieze de toate condițiile pe care piața și guvernul din România i le poate acorda.

De aceea trebuie să privim cu multă atenție diplomația românească mai cu seamă în primul deceniu după decembrie 1989 când a fost nevoită, în funcție de circumstanțe să evolueze cu multă echilibristică între tensiunea spre Europa și tensiunea către unica superputere care putea să-i asigure un rol în programarea și planificarea temelor de securitate națională prin intermediul NATO. După finalizarea primului scrutin electoral liber de după decembrie 1989 în luna mai 1990 s-a instalat un nou guvern, condus tot de Petre Roman a cărui ministru de externe a devenit Adrian Năstase. E vorba de un guvern de tranziție care a funcționat timp de 2 ani și care și-a asumat în termeni concreți procesul de reformă a sistemului economic centralizat, dar și primele inițiative concrete și dinamice în situarea României pe plan internațional. Faptul că au fost făcute greșeli strategice, dar și tactice în gestiunea tranziției economice va afecta pe termen lung calendarul aderării bazate pe principiul generic al economiei de piață funcționale. Dar acesta este un alt argument căruia nu-i dezvoltăm explicațiile întrucât depășește sfera noastră de cercetare.

Din punct de vedere al imaginii externe primul guvern Roman a avut de înfruntat mai multe evenimente negative care fiind gestionate maldestru au șifonat serios imaginea guvernului și au generat un val de neîncredere la adresa capacităților administrative și politice ale noilor guvernanți nu atât din punctul de vedere al administrării cu mână forte a acestor momente considerate accidente ale tranziției cât mai ales al prevenirii lor prin dialog și concesii în lumina principiilor democrației participative și al consultării largi pe teme care privesc viitorul națiunii. Fapt este că tulburările anilor 1990-1992 (mineriadele) au stârnit o neîncredere care a durat aproape un deceniu și care în cele din urmă nu a fost disipată datorită mutațiilor pozitive curente în plan intern (avem o resurgență a mineriadelor în 1999) ci unor mutări inspirate de politică externă care au abandonat emotivitatea și sentimentalismul și au îmbrățișat pragmatismul politicii externe.

Între anii 1992-1996 portofoliul externelor a fost deținut de Teodor Meleșcanu, un personaj provenit din interiorul aparatului tehnic al Ministerului de Externe. Au fost ani de

stagnare din punctul de vedere al apropierii față de Europa deoarece nu exista încredințarea factorilor europeni privind traseul democratic și politica de alianțe a României.

Guvernarea Convenției Democratice în alianță cu UDMR care a asumat administrarea României între 1996 și 2000 a fost caracterizată de o fluiditate relativă în gestionarea diplomației românești în cei 4 ani succedându-se trei miniștri de externe: Adrian Severin, Andrei Pleșu și Petre Roman. Fiecare dintre cei trei miniștri a avut o viziune proprie asupra desfășurării procesului de aderare la Uniunea Europeană astfel că exercițiul administrativ a fost fragmentat în ciuda coerenței discursive care a rămas calată pe cei doi poli fundamentali ai politicii externe a României: integrarea în UE și aderarea la NATO. Dificultățile politice ce au caracterizat această coaliție au fost întărite în plan birocratic cu un Minister al Integrării Europene care deși ar fi avut o vocație tehnică, aparținând PNȚCD care cumva concura raportul cu instituțiile europene cu care era îndrituit în mod fundamental MAE.

Câștigarea alegerilor de Partidul Democrației Sociale din România în decembrie 2000 a adus după sine și o schimbare a garniturii ministeriale. Noul ministru de externe a devenit Mircea Geoană. Acesta a fost talonat îndeaproape de negociatorul-șef al României cu UE profesorul Vasile Pușcaș. În timpul guvernării social-democrate orientarea țării noastre a devenit în mod calculat și definitiv filooccidentală marcată în primul rând de aderarea la NATO și apoi de închiderea negocierilor de aderare la UE fiind pregătit și tratatul de aderare care a fost semnat de noua garnitură ministerială de la MAE, condusă de Mihai Răzvan Ungureanu la 25 aprilie 2005 la Luxemburg. La 1 ianuarie 2007 România a aderat în mod oficial la Uniunea Europeană.

Am vrut să evidențiem în această lucrare de cercetare cum anume se reflectă construcția comunității românești în reflexul extern al acesteia, în raportarea pozitivă de cele mai multe ori, negativă uneori la factorii, comunitățile sau țările cu care am avut schimburi de toate naturile în cheie pașnică sau în cheie belică. Nu putem omite că spre deosebire de foarte multe națiuni europene, cu care țara noastră încearcă să-și construiască o solidaritate de destin (în contextul actual aceasta înseamnă integrarea, unitatea fiind o aspirație mult prea îndepărtată) au avut momente belice, unele care au marcat și destinul țării noastre, altele care ne-au influențat colateral. Cu toate acestea matricea europeană, care a fost leagănul civilizației contemporane și cea mai ilustră formulă civilizatoare din întreaga istorie cunoscută, a rămas albia în care în cele din urmă a confluit și românitatea în expresia ei postmodernă, aducând însă cu sine un patrimoniu istoric și antropologic pe care întreg aparatul birocratic statal îl expune în contactele cu ceilalți. De fapt această viziune este într-un anumit fel regularizată chiar în variantă birocratică de știința juridică și politică actuală atunci când se vorbește de un *multilevel constitutionalism* care imaginează Europa ca o integrare între diverse niveluri de guvernare și între o multiplicitate de instituții care confluează cu o structură descentralizată și poliarchică în procesul decizional.

Dar diplomația actuală și discursul diplomatic aferent nu mai este – în ciuda tehnicizării excesive a limbajului și atitudinilor – un atribut simplu al unei elite scrobite, ci reflectă, absoarbe și asumă, în context democratic aspirațiile comunității românești care se afirmă identitar în paralel cu alte comunități. Iar comunitatea românească are ca motiv și mândrie de exprimare istoria națională care oglindește creșterea, dezvoltarea și capacitatea națiunii române și al cărei reflex într-un context dat este și diplomația.

Bibliografie selectivă

I. Izvoare

- Cowdrey, H.E.J., *The Epistolae Vagantes of Pope Gregory VII*, Oxford, 1972.
- Documente de baza ale comunitatii si Uniunii Europene*, Iasi, Ed. Polirom, 1999.
- Documente privind istoria Romaniei, Veacul XI, XII si XIII. C. Transilvania, Vol.I (1075-1250)*, Editura Academiei RPR, Bucuresti, 1951, p. 284-289, nr. 238-240.
- Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, vol XI, Editura Academiei Române, București.
- Giurescu, Dinu C., *Cade Cortina de Fier. România 1947. Documente diplomatice*, București, 2002.
- Iorga, Nicolae, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. II, București, 1896.
- Lupaș Ioan, *Lecturi din izvoarele istoriei române*, Ed. Cartea Românească, București, 1928.
- Popa-Lisseanu, G., *Românii în izvoarele istorice medievale*, București: "Bucovina" I.E. Toroutiu, 1939.
- Popa-Lisseanu G., *Limba română în izvoarele istorice medievale*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București, 1940.
- Popescu, Emilian, Idem, *Inscripțiile grecești și latinești din secolele IV-XIII descoperite în România (Inscriptions intra fines Daco-Romaniae repertae graecae et latinae anoo CCLXXXIV recentiores)*, București, 1976.
- Relațiile româno-sovietice. Documente, I, 1917-1934*, București, 1999.
- Titulescu, Nicolae, *Discursuri*, Edit. Științifică București, 1967.
- Titulescu, Nicolae, *Documente diplomatice*, cu un Studiu introductiv de G. Macovescu, Editura politică, București, 1967.
- Tratatul Uniunii Europene. Tratatul de la Maastricht asupra Uniunii Europene*, Bucuresti, Ed. Lucretius, 1997.
- Tratatul privind aderarea Republicii Bulgaria și a României la Uniunea Europeană*, Editura Monitorul Oficial al României, București, 2005.
- Vese, Vasile, Ivan, Adrian, *Tratatul de la Nisa*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 2001.
- Tudoroiu, Theodor, *Tratatul Uniunii Europene*, Ed. Lucretius, Bucuresti, 1997
- La secțiunea izvoare intră toate Buletinele diplomatice cu secvență trimestrială, emise de Ministerul Afacerilor Externe, precum și arhiva electronică a Ministerului Afacerilor Externe cu documentele cu caracter necsecret.

II. Bibliografii, Dicționare, Enciclopedii, Sinteze

- Bibliografia istorică a României*, vol. 1 1944-1969, coord. Ștefan Pascu, Ioachim Crăciun, și Bujor Surdu, Ed. Academiei RSR, București, 1970
- Bibliografia istorică a României*, vol. 4 1969-1974, coord. Ștefan Pascu și Bujor Sârbu, Ed. Academiei RSR, București, 1975. *Bibliografia istorică a României*, vol. 5 1974-1979, coord. Ștefan Pascu și Hristodol Gheorghe, Ed. Academiei RSR, București, 1980 *Bibliografia istorică a României*, VI (1979-1984) sub coordonarea lui Ștefan Pascu. *Bibliografia istorică a României*, vol. 7 1984-1989, sub coordonarea lui Ștefan Pascu și Gheorghe Hristodel, Ed. Academiei Române, București 1990
- Bibliografia istorică a României*, vol. 8 1990-1994 coord. Gheorghe Hristodol, Ed. Academiei Române, București, 1996

Bibliografia istorică a României, vol. 9 1994-1999, coord. Gheorghe Hristodol, Ed. Academiei Române, Cluj Napoca, 2000

Bibliografia istorică a României, vol 10 1999-2004, coord. Gheorghe Hristodol, Ed. Academiei Române, București, 2005.

Dictionnaire diplomatique red. A.F. Frangulis, Titulescu, N., Pactul Societății Națiunilor și legătura sa cu Pactul Briand-Kellogg, t. II, Paris, 1937.

Ferréol, Gilles, *Dictionarul Uniunii Europene*, Ed. Polirom, Iasi, 2001

Istoria românilor, vol. III, *Genezele românești*, coordonator Răzvan Theodorescu., Ștefan Pascu, Ed. Enciclopedică, București, 2001.

Istoria românilor, vol. IV, *De la universalitatea creștină către Europa „patriilor”*, coordonator Camil Mureșanu, Ștefan Ștefănescu, Ed. Enciclopedică, București, 2001

Istoria românilor, vol. V, *O epocă de înnoiri în spirit european (1601 - 1711/1716)*, coordonator Virgil Cândea, Ed. Enciclopedică, București, 2003

Istoria românilor, vol. VI, *România între Europa Clasică și Europa Luminilor (1711 - 1821)*, coordonatori Nicolae Edroiu, Paul Cernovădeanu, Ed. Enciclopedică, București 2003

Istoria românilor, vol. VII, tom I: *Constituirea României Moderne (1821 - 1878)*; tom II: *De la independență la Marea Unire (1878 - 1918)*, coordonator Dan Berindei, Gheorghe Platon., Ed. Enciclopedică, București, 2003

Istoria românilor, vol. VIII *România întregită (1918 - 1940)*, coordonator Ioan Scurtu, Ed. Enciclopedică, București, 2003

Izvoarele istoriei românilor, ediție de G. Popa Liseanu, București, 1934-1939.

Jinga, Ion, Popescu, Andrei, *Integrarea europeană - Dictionar de termeni comunitari*, Ed. Lumina Lex, Bucuresti, 2000.

Bianu Ion și Hodoș Nerva, *Bibliografia românească veche* vol 1. (1508-1716), 1903, vol 2 (1718-1808), 1910, vol.3 (1809-1817), 1912

Crăciun Ioachim, Domșa Ioan, *Bibliografia istorică a României pentru anii 1959 și 1960*, Ed. Academiei Republicii Populare Române, Cluj, 1964

Cristea Ovidiu, *Bibliografia istorică românească a Mării Negre*, Ed. Enciclopedică, București, 1996

Sacerdoteanu, Aurelian, *Izvoarele istoriei românilor*, Ed. Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu, București 1949

The Encyclopedia Americana. international edition, New York, 1964, vol. 3.

Turc, Lucia, *Bibliografia istorică a Transilvaniei, (1936-1944): bibliografie selectivă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 1998

Urwin, Derek, *Dictionar, Istorie și politică europeană 1945-1995*, Institut European, Iasi, 2000.

III. Lucrări generale

Alzati, Cesare, *În inima Europei. Studii de istorie religioasă a spațiului românesc*, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1998.

Armbruster, Adolf, *Romanitatea romanilor. Istoria unei idei*, Bucuresti, 1972.

Barbulescu, Iordan Gheorghe, *De la Comunitatile Europene la Uniunea Europeana*, Editura Trei, Bucuresti, 2001.

Bârzea, Cezar, *Politicile și institutiile Uniunii Europene*, Editura Corint, Bucuresti, 2001.

Berindei, Dan, *Constituirea statului național Român în context european, în Cuza-Vodaă, In memoriam*, Iași, 1973.

- Berindei, Dan, *Epoca Unirii*, Editura Academiei RSR, București, 1979.
- Berindei, Dan, *Din începuturile diplomatiei romanesti moderne*, Editura Politica, Bucuresti, 1965.
- Bibere, O., *Uniunea Europeana între real si virtual*, Bucuresti, Ed. All, 1999.
- Bino, Olivi, *L'Europa difficile. Storia politica dell'integrazione europea 1948-1998*. Il Mulino, Bologna, 1998.
- Boicu, Leonid, *Geneza "chestiunii romane" ca problema internaionala*, Edit. Junimea, Iasi, 1975.
- Bolovan, Ioan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2000.
- Brătianu, Gheorghe I., *O enigmă și un miracol istoric: Poporul român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988,
- Brzezinski, Zbigniew, *Marele eșec*, Cluj-Napoca, 1993.
- Castaldini,Alberto , *Pentru Europa regăsită. Discursuri despre o Românie între Orient și Occident*, Istituto Italiano di Cultura, Bucarest, 2008.
- Câmpeanu, Remus, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, Presa Universitară Clujeană 2000.
- Ciachir Nicolae, Bercan, Gheorghe, *Diplomația europeană în epoca modernă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984 .
- Ciachir, Nicolae, *Istoria relațiilor internaționale de la pacea westfalică (1648), până în contemporaneitate (1947)*, Editura Oscar Print, București 1998.
- Ciachir,Nicolae, *Marile puteri și România (1856-1947)*, Editura Albatros, București 1996.
- Corivan, Nicolae, *Lupta diplomatică pentru cucerirea independenței României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1977.
- Corivan, Nicolae, *Relațiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877*, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1984.
- Crișan,Gheorghe, *Piramida Puterii. Oameni politici și de stat din România, 23 august 1944-22 decembrie 1989*, București, 2001.
- Darie, Nicolae, *Uniunea Europeana. Constructie. Institutii. Legislatie. Politici comune. Dezvoltare*, Editura Matrix Rom, Bucuresti, 2001.
- Defarges,Philippe Moreau, *Institutiile europene*, Editura Amarcod, Timisoara, 2002.
- Deletant, Denis, *România sub regimul comunist*, Editura Academia Civică, București 2006.
- Delumeanu, Stefan, *Geneza Europei comunitare*, Bucuresti, 1999.
- Denize, Eugen, *Românii și cruciada târzie. De la Iancu de Hunedoara la Mihai Viteazul, în Nașunea română. Idealuri și realități istorice. Acad. Cornelia Bodea la 90 de ani*, Editura Academiei Române, București 2006, p. 151-165.
- Diaconu, Nicoleta, *Sistemul institutional al Uniunii Europene*, Editura Lumina Lex, Bucuresti, 2001.
- Dobrinescu, Valeriu Florin., *România și organizarea păcii europene. Alianțele sale politico-diplomatice și militare*, Iași, Institutul European, 1993.
- Epure, Emilian *România într-o Uniune Europeană extinsă*, Editura Tribuna Economică, Bucuresti, 2002.
- Georgescu,Vlad, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române, 1750-1831*, București, 1972.
- Giurescu, Dinu C., *Țara Românească în secolele XIV-XV*,Editura Științifică, București, 1973.
- Grigore, Georgiu, *Identitate si integrare*, Editura institutului de Teorie Socială, 2001.
- Gower, Jackie, Redmond,John, *Largirea Uniunii Europene. Perspective*, Editura Club Europa, 2001.

- Gyemant, Ladislau, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania 1790-1848*, Editura □tiințifică și Enciclopedică, București, 1986.
- Felezeu, Călin, *Statutul Prncipatului Transilvaniei în raporturile cu Poarta Otomană (1541-1688)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1996.
- Ignat, Ion, *Uniunea Europeana. De la Piata Comuna la moneda unica*, Editura Economica, Bucuresti, 2002.
- Kisssinger, Henry, *Diplomația*, Editura All, București, 2007.
- Iorga, Nicolae, *.Histoire des relations Russo-Roumaines*, Iassy, « Neamul Românesc » 1917.
- Lambropoulos, Vassilis, *The Rise of Eurocentrism. Anatomy of interpretation*, Princeton University Press, 1993.
- Le Bras, Gabriel, *Institutions ecclesiastique de la Chretiente medievale*, Bloud&Gay, Paris, 1959.
- Malița, Mircea, *Diplomația*, Editura didactică și pedagogică, București, 1970.
- Marga, Andrei, *Filozofia unificarii europene*, Apostrof, Cluj-Napoca, 1995.
- Maxim, Mihai, *□ările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în Evul Mediu*, Editura Enciclopedică, București, 1993.
- Mureșanu, Camil, *Iancu de Hunedoara*, ediția a II-a, București, 1974.
- Năstase, Adrian, (coordonator), *România si viitorul Europei*, Editura Monitorul Oficial, Bucuresti, 2001.
- Panaitescu Petre P., *Mihai Viteazul*, București, 1936.
- Pearson, Frederic S., Rochester, J. Martin, *Relaciones internacionales -situacion global en el siglo XXI*, Colombia, 2000.
- Politică externă comunistă și exil anticomunist*. Vol. II, Iași, Ed. Polirom, 2004.
- Pop, Ioan-Aurel, *Națiunea română medievală*, Editura Enciclopedică, București, 2001.
- Popa, Radu, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, ediția a II-a , Editura Enciclopedică, București, 1997.
- Pordea,G.A., *Unificarea Europeana (Problematica Europei Unite)*, Ed. Europa Nova, 1995.
- Post, G., *Studies in Medieval Legal Thought. Public Law and the State. 1100-1322*, Princeton, 1964,
- Prodan, David, *Suplex Libellus Valachorum*, București, 1967, ediția a III-a *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, Editura □tiințifică și Enciclopedică, București, 1984.
- Pop,Ioan Aurel, *Din mâinile valahilor schismatici.Românii în regatul Ungariei medievale (secolele XIII-XIV)*, Editura Litera, București, 2011.
- Prodi, Romano, *O viziune asupra Europei*, Editura Polirom, 2001
- Pușcaș,Vasile, *România spre Uniunea Europeană. Negocierile de aderare (2000-2004)*, Institutul European, Iași.
- Reynolds, P.A, *International Relations*, în *The Social Science Encyclopedia*, Edited by A. Kuper and J.Kuper, Routledge, London, 1996.
- România în relațiile internaționale 1699-1939*, Editura Junimea, Iași, 1980.
- România-Vatican. Relații diplomatice*, Vol .I, 1920-1950, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 334-336.
- Rosetti, Alexandru, *Istoria limbii romane*. București, 1968.
- Rothschild,J. , *Return to Diversity. A Political Historz of East Central Europe since World War II*, Oxford 1993.
- Sacerdoteanu, Aurelian, *Izvoarele istoriei românilor*, Ed. Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu, București 1949.
- Spinei, Victor, *Universa Valachica. Românii în contextul politic internațional de la începutul mileniului al II-lea*, Editura Cartdidact, Chișinău, 2006.

Stroia, Marian, *Românii în contextul politic european. De la Unirea Principatelor la căderea lui Cuza-Vodă (1859-1866)*, Editura Semne, București, 2007.

Soulet, Jean Francois, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Iași, Editura Polirom, 1998.

Stefan, Gheorghe, *Formarea poporului roman*, București, 1973.

Stoicescu, Nicolae, *Continuitatea Românilor*, București, 1980.

Suciu, Dumitru, *Anul 1918 în Europa Centrală și Răsăriteană. Evoluția ideii de Europă Unită. Perspectivă și retrospectivă istorică*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2003.

Suciu, Dumitru, *Evoluția ideii de Europă Unită*, Editura Historia, București, 2007.

Suciu, Dumitru, *From the Union of the Principalities to the creation of Greater Romania 1859-1918*, Center for Transylvanian Studies. The Romanian Cultural Foundation, Cluj-Napoca, 1993.

Theodorescu, Răzvan, *Picătura de istorie*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

Titulescu, Nicolae, *Politica externă a României*, Fundația Europeană Titulescu, Editura Enciclopedică S.A., 1994

Țirău, Liviu, *Între Washington și Moscova: România 1945-1965*, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2005.

Vulpe, Radu, *Romanitate și creștinism. Coordonate ale etnogenezei române*, în "De la Dunare la Mare. Marturii istorice și monumente de artă creștină", Galați, 1979, pp.16-22.

Zăpârțan, Liviu-Petru, *Relațiile internaționale*, Editura Studia, Cluj-Napoca, 2001.

Zorgbibe, Charles, *Constructia europeana. Trecut, prezent, viitor*, Ed. Trei, Bucuresti, 1998

Zyberstein, J.C., Barendboom A., *Traité de Maastricht, mode d'emploi*, Paris 1992.

IV. Lucrări speciale

Alzati, Cesare, *Le matrici religiose e culturali dell'identita nazionale romena tra storia e ideologia în Itinerari di idee, uomini e cose fra Est ed Ovest europeo. Atti del Convegno Internazionale. Udine, 21-24 novembre 1990*, Udine, 1991, p. 105-117.

Alzati, Cesare, *Etnia e universalismo. Note in margine alla continuita del termine romanus tra le genti romene*, în *La nozione di "romano" tra cittadinanza e universalita. Atti del II Seminario Internazionale di Studi Storici, "Da Roma alla Terza Roma". Campidoglio, 21-23 aprile 1982*, Napoli, 1984, p. 437-448.

Andreescu, Ștefan, *Restitutio Daciae III. Studii cu privire la Mihai Viteazul (1593-1601)*, București, Ed. Albatros, 1997.

Bacon, W., *Nicolae Titulescu and Romanian Foreign policy 1933/1934*, University of Denver 1975, University Microfilms International Ann Arbor, Michigan, U.S.A., London, England.

Barnea, Ion, *Creștinismul în Scythia Minor după inscripții*, în "Studii Teologice", nr. 6/1954.

Barnea, Ion, *Les monuments paleochretiens de Roumanie*, Roma, 1977.

Basno, Cezar, Dardac, Nicolae, *Integrarea monetar-bancară europeană*, Editura Didactica si Pedagogica, Bucuresti, 2001.

Bârsan, Maria, *Integrarea economica europeana, vol. I, „Introducere în teorie si practica”*, Ed. Carpatica, Cluj-Napoca, 1995.

Bărbulescu, P., *România la Societatea Națiunilor*, Editura politică, București, 1975.

Berza, Mihail, *Haraciul Moldovei și țării Românești în secolele XV-XIX*, în "Studii și Materiale de Istorie Medie", tom I, 1957, p. 121-132.

- Betea, Lavinia, *Convorbiri neterminate: Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Iași, Editura Polirom, 2001.
- Brădescu, Faust, *Europa unită*, Editura Majadahonda, București, 2000.
- Berindei, Mihnea, *La position singuliere de la Roumanie en 1968: Ceaușescu et le printemps de Prague* în *Revue Roumaine d'Histoire*, 1999, 38, nr. 1-4, p.183-198 .
- Boicu, Leonid, *Diplomatia europeana si triumful cauzei romane. 1856-1859*, Edit. Junimea, Iasi, 1978.
- Bozac, Ileana, *Semnificația europeană a răscoalei lui Horea în comentariul lui W.L.Wekhrin* în *AIIA Cluj-Napoca*, XVII, 1974.
- Bozgan, Ovidiu, *Opțiunea occidentală a României, în 1964 - Franța. Privind dincolo de Cortina de fier* în *Dosarele Istoriei*, 2003, 8, nr. 8, p.28-36.
- Idem, *Franța-România 1964-1968: Spre un parteneriat strategic?* în *Revista Istorică*, 2003, 14, nr. 1-2, p.41-74.
- Brezeanu, Stelian, *La continuité daco-roumaine. Science et politique*, Bucarest, 1984.
- Buchet, Constantin, *Reacții americane la "independența" comuniștilor români, 1964* în *Arhivele totalitarismului*, 2000, 8, nr. 1-2, p.128-137.
- Bucur, Marius, *Relațiile României cu Sf. Scaun la începutul războiului rece*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologica V*, 1 / 2007, 1-14.
- Buga, Vasile, *Relațiile româno-sovietice în anii '80* în *Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă*, 2003, 2, p.101-128.
- Burban, Jean Louis, *Parlamentul European*, București, Ed. Meridiane, 1999.
- Buta, Nicolae, *I ragguagli di Claudio Rangoni, Vescovo di Reggio-Emilia e Nunzio in Polonia dal 1599-1605*, *Diplomatarium Italicum*, 1, 1925, p. 259-377.
- Buta, Nicolae *I Paesi Romeni in una serie di "Avvisi" della fine del Cinquecento (1599-1603)* *Diplomatarium Italicum*, 2, 1930, Roma. P. 72-304.
- Cairns, Walter, *Introducere în legislația Uniunii Europene*, Editura Universal Dalsi, 2001.
- Campus, Eliza, *Mica Înțelegere*, Editura Științifică, București, 1968.
- Eadem *Le caractère européen des traités bilatéraux conclus par la Roumanie dans la décade 1920-1930*, în « *Revue Roumaine d'Histoire* », t.XII, 1973, nr.6 .
- Eadem, *Nicolae Titulescu și politica pentru menținerea integrității teritoriale a României*, în „*Studii. Revista de Istorie*” numărul 2/1966.
- Eadem *Politica externă a României în perioada interbelică, 1919-1939*, Editura. Politică, București 1975.
- Capidan, Theodor, "Basilica" în vol. *Limba și cultura*, București, 1943, pp. 249-252;
- Capitani, Ovidio, *Gregorio VII e l'unità dell'Europa*, în "Aevum", 1986.
- Cătănuș, Dan, *Criza din Marea Caraibelor și desatelizarea României*, în *Dosarele istoriei*, nr.2, 2001.
- Cătănuș, Dan, *Reacții moscovite la "Declarația" din aprilie 1964* în *Dosarele Istoriei*, 2004, 9, nr. 4, p.42-47.
- Cătănuș, Dan, *Relațiile externe ale României și influența factorului sovietic asupra acestora în primele două decenii postbelice* în *Studii și Materiale de Istorie Contemporană*, 2002, 1, p.201-236.
- Chiper, Ioan, Constantiniu, Florin, Pop, Adrian, *Sovietizarea României. Percepții anglo-americeane*, București, 1993.
- Chițimia, Ion. C., *Bazele istorice și izvoarele ideii originii latine a poporului și limbii române la Grigore Ureche și Miron Costin*, în "Analele Universității București", seria Filologie, 1975, p. 23-59.
- Ciachir, Nicolae, *Războiul pentru independența României în contextul european (1875-1878)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.
- Cialdea, Lilio, *La politica estera della Romania nel quarantennio prebellico*, Bologna, 1933.

Ciobanu, Veniamin, *Proiecte și tentative de reorganizare politică a Europei Orientale la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, în *Națiune și europenitate. Studii istorice în onoare magistri Camilii Mureșanu*, Editura Academiei Române, București, 2007, p. 242-264.

Cociuban, Aristide, *Extinderea Uniunii Europene și România*, Editura Apimondia, București, 2002.

Corivan, Nicolae, *Politica externă a lui Alexandru Cuza*, în "Danubius", VI-VII, Galați, 1972-1973.

Cowles, Maria, Smith, Michael, *Starea Uniunii Europene*, Vol. 5, „Risc, reforma, rezistență, relansare”, Editura Club Europa, București, 2002.

Crainic, Nichifor, *Zile albe, zile negre. Memorii*, I, București, 1991.

Daicoviciu, Constantin, *Le probleme de la continuité en Dacie. Observations et précisions d'ordre historique et archéologique*, Bucarest, 1940;

Idem, *O senzațională descoperire arheologică în Transilvania*, în "Transilvania", 1941, t. 72, nr. 8, pp. 575-578.

Idem, *Dovezile arheologice ale continuității*, în "Transilvania" 1943, t. 74, nr. 1, pp. 1-6;

Idem, *La Transylvanie dans l'Antiquité*, București, 1945.

Idem, *Au sujet de ces monuments chrétiens de la Dacie Trajane*, in "Melanges Marouzeau", 1948, pp. 119-124.

Idem, *Le probleme de la continuité sur le territoire de la Dacie*, Dacia N. S., 12, 1968, pp. 347-354.

Idem, *Există monumente creștine în Dacia traiană în secolele II-III*, în "Anuarul Institutului de studii clasice", 2, 1933-1935, pp. 192-209.

Daicoviciu, Constantin, Petrovici, Emil, Stefan, Gh., *Die Entstehung des rumanischen Volkes und der rumanischen Sprache*, Bukarest, 1964

Dăianu, Daniel, Vrâncianu, Radu, *România și UE, Inflație, balanța de plăți, creștere economică*, Editura Polirom, Iași, 2002.

Dănila, Nicolae, *Euro - bipolarizarea monetară*, Editura Economică, București, 1999.

De Launay, Jacques., *Titulescu et L'Europe*, Byblos, NYON – Suisse, 1976.

Deleanu, Sergiu, *Drept comunitar al afacerilor*, Editura Servo-Sat, Arad, 2002.

Deletant, Denis, *Communist Terror in Romania Gheorghiu Dej and the Police State 1948-1965*, Hurst, London 1999.

Deletant, Dennis, Ionescu, Mihail E., *Romania and the Warsaw Pact 1955-1989*, București, Editura. Politeia-Snsa, 2004.

Dobrinescu, Valeriu.F., *România și Ungaria de la Trianon la Paris (1920-1947). Bătălia diplomatică pentru Transilvania*, București, 1996.

Dobrinescu Valeriu Florin, *Diplomația României Titulescu și Marea Britanie*, Editura Moldova, Iași, 1991.

Dobrinescu, Valeriu Florin, Pătroiu, Ion, *Retragerea trupelor sovietice din România în documente diplomatice franceze în Omagiu istoricului Ioan Scurtu*, Focșani, 2000, p.675-685 .

Duculescu, Victor Duculescu, Georgeta, *Justitia europeană, mecanisme, deziderate și perspective*, Editura Lumina Lex, București, 2002.

Dumitru, Laurențiu-Cristian, *Dinamica relațiilor politico-militare în cadrul Tratatului de la Varșovia între 1959 și 1967. Particularizarea atitudinii adoptate de România față de tratat în Geopolitică și istorie militară în perioada războiului rece*. București, 2002, p.111-120.

Duțu, Alesandru, *Convențiile interguvernamentale - motiv de divergență româno-sovietică în cadrul Tratatului de la Varșovia în Document*, 2002, 5, nr. 2, p.12-17.

Duțu, Alesandru, *Propuneri românești pentru perfecționarea relațiilor din Tratatul de la Varșovia. 1966-1969 în Arhivele totalitarismului*, 2001, 9, nr. 3-4, p.207-230.

- Edroiu, Nicolae, *Jacques Pierre Brissot (1754-1793) și românii transilvăneni. Studiu și anexe*, Editura România Press, București, 2006.
- Eminescu, Yolanda, *Dreptul de autor - Directive europene*, Editura Lumina Lex, 1995.
- Fabian, Gyula, *Curtea de Justiție Europeană. Instantă de judecată supranatională*, Editura Rosetti, București, 2002.
- Feneșan, Costin, *Populația din Marele Principat al Transilvaniei într-o statistică din 1772-1773*, în *Istoria României. Pagini transilvane*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1994, p. 122-136.
- Florian, Claudiu Mihail, Preda, Dumitru, *RSR-RFG. Primul an de relații diplomatice în Magazin Istoric*, 2002, 36, nr. 4, p.14-18.
- Florian, Claudiu Mihail, *RSR-RFG. 12 ani de tatonări în Magazin Istoric*, 2002, 36, nr. 3, p.17-21.
- Gafencu, Grigore, *Însemnări politice (1929-1939)*, Ediție și postfață de Stelian Neagoe, București, Editura Humantias, 1991.
- Gafencu, Grigore, *Ultimele zile ale Europei. O călătorie diplomatică întreprinsă în anul 1939*, Editura Militară, București, 1992.
- Georgescu, Ilie, *Viața creștină în vechiul Tomis*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", nr. 1-2/1962.
- Georgescu, Vlad, *Memoires et projets de reformes dans les Principautés Roumaines 1769-1830*, Bucharest, 1970.
- Gheorghiu, I., *Relațiile româno-ruse în perioada neutralității României (1914-august 1916)*, în: „Studii și referate privitoare la istoria României”, vol. II, București, 1954, p.1445-1518
- Ghișa, Alexandru, *România și Ungaria la început de secol XX. Stabilirea relațiilor diplomatice (1919-1921)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 185-223.
- Grabar, Andre, *Martirium. Recherches sur le culte des reliques et l'art chretien antique*, II, Paris, 1946.
- Granfield, P., *Nascita e declino della societas perfecta*, în “Concilium”, 18, 1982, p. 955-964.
- Graur, Alexandru, Stefan, Gheorghe, *Formarea limbii și a poporului roman*, în *Dictionar de istorie veche a României*, București, 1976, pp. 271-284
- Grecescu, Ion, *Nicolae Titulescu – Concepție juridică și diplomatică*, Scrisul Românesc, Craiova 1982.
- Gyemant, Ladislau, *Transilvania între anii 1690-1790*, în *Istoria României. Pagini transilvane*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1994.
- Herwing Wolfram, *Geschichte der Goten. Von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. Entwurf einer historischen Ethnographie*, München, 1979, pp. 18-53.
- Hillgruber, Andreas *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938-1944)*, trad., București, 1994.
- Howard, H.N., *Yugoslavia, the Little Entente and the Balkan Pact*, Yougoslavia, ed. By R.J. Kernerm C. Berkeley, California, 1949.
- Hunger, Herbert, *Reich der Neuen Mitte. Der christliche Geist der byzantinischen Kultur*, Graz-Wien-Koln, 1965.
- Iancu, Gheorghe, *Contextul internațional al pregătirii Marii Adunări Naționale de la 1 Decembrie 1918*, în *Istoria României. Pagini transilvane*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1994, p. 346-364.
- Iancu, Gheorghe, *The Ruling Council. The Integration of Transylvania into Romania 1918-1920*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1995.
- Ionescu Mihail E., *România 1964-1968. Autoexcludere din Pactul de la Varșovia în Magazin Istoric*, 2003, 37, nr. 8, p.9-15.
- Ionescu Mihail E., *România, aliatul exclusiv al Pactului de la Varșovia în Magazin Istoric*, 2001, 35, nr. 11, p.34-38.

Ionescu, Take, *Mica Înțelegere*, București, Editura „Cartea Românească”, 1922.

Iliescu, Vladimir I., *Die Raumerfassung Dakiens und die Anwesenheit der romanischen Bevölkerung nördlich der Donau im Lichte der Schriftquellen*, în ”Dacoromania”, Freiburg, München, 1, 1973, pp. 5-28.

Între Beijing și Moscova. România și conflictul sovieto-chinez, vol I, 1957-1965, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2004.

Jinga, Ion, *Uniunea Europeană, realități și perspective*, Ed. Lumina Lex, București, 1993.

Kirițescu, C. *Preludiile diplomatice ale războiului de întregire*, I-II, București, 1940.

Lefter, Cornelia, *Drept comunitar instituțional*, Editura Economică, București, 2001.

Leicu, Corina, *Drept comunitar*, Ed. Lumina Lex, București, 1998.

Leicu, Corina, Leicu, Ioan, *Institutiile comunitare*, Ed. Lumina Lex, București, 1996.

Luțaș, Mihaela, *Integrarea economică europeană*, Editura Economică, București, 1999.

Macartney, C.A., *Hungary and her Successors*, London, 1937

Maior, Liviu, *Memorandul. Filosofia politico-istorică a petiționismului românesc*, Editura Fundației Culturale Române, 1992.

Manoilescu, Mihail, *Dictatul de la Viena. Memorii. Iulie-August 1940*, Editura Enciclopedică, București, 1991.

Marcu, Viorel, *Drept instituțional comunitar*, Ed. Nova, București, 1994.

Marin, Gheorghe, *De la Roma la Amsterdam via Maastricht*, Editura Independenta Economică, Brăila, 1999.

Marin, Liviu, *Integrarea Europei în România*, Editura Fundatia Eurisc, București, 2001.

Mazilu, Dumitru, *Integrarea europeană. Drept comunitar și institutii europene*, Ed. Lumina Lex, București, 2001.

Meleşcanu, Teodor, *Renasterea diplomatiei romanesti; 1994-1996*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002.

Mihăilă, Marian, Suci, Carmen, Stan, Dan, *Drept instituțional comunitar*, Editura Lumina Lex, București, 2002.

Milin, Miodrag, *Relațiile politice româno-sârbe în epoca modernă (secolul al XIX-lea)*, Editura Academiei Române, București 1992.

Mironescu, George G., *Cuvântări*. București, ed. tipografice reunite, 1937.

Moraru, Camelia, *După "războiul" de Jon Kipur (oct.1973)*, în *Dosarele Istoriei*, 2003, 8, nr. 10, p.34-38.

Moraru, Camelia, *1967. Stabilirea relațiilor diplomatice dintre România și Republica federală a Germaniei în lumina unor noi documente în Omagiu istoricului Ioan Scurtu*. Focșani, 2000, p.715-728.

Munteanu, Roxana, *Drept european: evoluție, institutii, ordine juridica*, Ed. Oscar Print, București, 1996.

Mureșan, Camil. *Locul și semnificația războaielor de la 1784 în context internațional*, în *Academia Română. Memoriile Secției de Științe Istorice*, Seria IV, t.V, 1980, București, 1982, p.73-78.

Nicolae Titulescu, Politica externă a României (1937), ediție îngrijită de George G. Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea, Editura Enciclopedică, București 1994.

Nistor, Ion I., *Restaurarea Daciei în sintezele diplomației europene*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secției istorice”, S.III, t. XXI, 1939,

Olteanu, Constantin, *Din intimitățile Tratatului de la Varșovia. Atitudinea României față de problema exercitării conducerii, la pace și război, asupra forțelor armate unite ale Tratatului de la Varșovia în Studii și Articole de Istorie*, 2003, 68, p.221-230.

Olteanu, Constantin, *Singură împotriva tuturor: România și documentele de bază ale alianței militare comuniste în Dosarele Istoriei*, 2001, 6, nr. 8, p.16-26,

Oprea, I. M., *Nicolae Titulescu*, Editura Științifică, București, 1966.

- Opriș, Petre, *Retragerea trupelor "prietene" la sugestia lui Gh. Gheorghiu-Dej în Historia*, 2003, 2, nr. 22, p.5-8.
- Oșca Alexandru, , *În culisele Tratatului de la Varșovia. Divergențe româno-sovietice privind statutul Tratatului de la Varșovia în Magazin Istoric*, 2001, 35, nr. 2, p.16-21.
- Idem. *Poziția României față de sistemul de gestionare a crizelor din interiorul Tratatului de la Varșovia în Restituiri. Studii și comunicări*. București, 2003, p.15-24.
- Oșca, Alexandru, Vasile Popa, *În culisele preliminariilor Tratatului de la Varșovia în Dosarele Istoriei*, 2001, 6, nr. 8, p.3-8.
- Otu, Petre, *Aprilie '64: Relațiile româno-sovietice în dezbaterile Plenarei CC al P.M.R. în Dosarele Istoriei*, 2004, 9, nr. 4, p.38-41.
- Otu, Petre, *București-Washington. 1963 - Sfârșitul tatonărilor în Document*, 2002, 5, nr. 2, p.18-31.
- Otu, Petre, *O aniversare discretă la București. 10 ani de la înființarea Pactului de la Varșovia în Revista de Istorie Militară*, 2001, nr. 1, p.42-44.
- Otu, Petre, *Poziția României față de războiul israeliano-arab din 1973 în Revista de Istorie Militară*, 2002, nr. 4, p.14-18.
- Papacostea, Șerban, *Politica externă a Moldovei în vremea lui □tefan cel Mare; puncte de reper*, în "Revista de Istorie", tom XXVIII, 1975, nr 1.
- Papacostea, Șerban, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui □tefan cel Mare*, în "Revista de istorie", tom XXXV, 1982, nr. 5-6.
- Papahagi Tache , *Basilica-Ecclesia*, in vol. "Omăgiu lui I. Bianu", București, 1927.
- Paravicini Bagliani, Agostino, *Lo sguardo dal centro. Il papato e il concetto d'Europa. L'alto Medio Evo*, în *Vita religiosa e identità politiche: universalità e particolarismi nell'Europa del tardo Medioevo*, a cura di Sergio Gensini, Pacini Editore, 1998, p. 14-19.
- Pascu, Ștefan, *Mișcări în Centrul și sud-estul Europei din secolul al XV-lea până în secolul al XX-lea*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj*, 1965, p.7-72.
- Pascu Șt., Mavrodin V.V., Porșnev B.V., Antelava I.G., *Mouvement s pagans dans le centre et les sud-est de l'Europe du XV-e au XX-e siècles*, în vol. *Comité International desc Sciences Historique, Raports IV. Methodologie et Histoire Contemporaine*, Viena, 1965, p.211-235
- Pavel, Teodor, *Istoricul Leopold von Ranke în sprijinul emancipării popoarelor ortodoxe din Europa de Sud-Est în Națiune și europenitate. Studii istorice in honorem magistri Camilii Mureșanu*, Editura academiei Române, București, 2007.
- Pavel, Teodor, *Între Rusia Țarilor și Germania Wilhelmiană*, Presa Universitară Clujeană, 1996.
- Pascariu, Gabriela Carmen, *Uniunea Europeana, Politici si piete agricole*, Ed. Economica, Bucuresti, 1999.
- Paus, Viorica, *Probleme actuale ale integrării culturale*, Ed. Semne, 2000.
- Pârvan, Vasile, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismul daco-roman*, 1911
- Păcățian, Teodor V. *Pronunciamentul de la Blaj*, în revista „*Transilvania*”, LIX (1918), nr. 1, p. 26–37.
- Pop, Ioan Aurel, *Mitropolitul Simion Ștefan și identitatea românească*, în *Mitropolitul Simion Ștefan. Teolog, Cărturar și Patriot*, Editura Reîntregirea , Alba Iulia, 2010, p. 388-399.
- Pop, Valer, *Bătălia pentru Ardeal*, Bucureși, Editura Enciclopedică, 1992
- Popescu, Andrei, Jinga, Ion, *Organizatii europene si euroatlantice*, Ed. Lumina Lex, Bucuresti, 2001.
- Popescu, Emilian, *Continuitatea daco-romana. Formarea poporului român și a limbii române. Rolul creștinismului*, în "Glasul Bisericii", nr. 6-9/1980, pp. 573-587.

- Popescu, Emilian, *Das Problem der Kontinuitat in Rumanien im Lichte der epigraphischen Entdeckungen*, in "Dacoromania", Jahrbuch, für ostliche Latinität, Freiburg-München, I, 1973, pp. 66-69.
- Popișteanu, Cristian, *România și Antanta balcanică*, Editura Politică, București, 1968.
- Popescu, Liviu Corneliu, *Autonomia locală și integrarea europeană*, Editura All Beck, București, 1999.
- Porțeanu, Alexandru, *Mișcarea memorandistă în preocupările diplomatice și consulare ale României în Austro-Ungaria*, în *Istoria României. Pagini transilvane*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1994, p. 309-326.
- Preda, Dumitru, *Stabilirea relațiilor diplomatice la nivel de ambasadă între România și Israel în Magazin Istoric*, 2000, 34, nr. 11, p.20-24.
- Predescu, Bianca, *Drept instituțional comunitar*, Ed. Cardinal, Craiova, 1995
- Pușcaș, Vasile, *Negocierea de aderare la Uniunea Europeană – modernizare și europenizare, în Națiune și europenitate. Studii istorice în onoare magistri Camilli Mureșanu*, Editura Academiei Române, București, 2007, p. 455-462.
- Quinlan, Paul D., *The 1970s: the heyday of American-Romanian economic relations*. în *Buletinul Bibliotecii Române, Freiburg*, 1990-1991, 16, p.259-271.
- Rădulescu, S., Nicolae Titulescu, *Diplomați iluștri*, vol. I., Editura politică, București. 1969.
- Retegan, Mihai, *1968 – Din primăvară până în toamnă. Schiță de politică externă românească*, București, Editura Rao, 1998.
- Retegan, Simion, *Pronunțamentul de la Blaj*, în „*Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*”, IX (1966), p. 127–142 .
- Rîjnoveanu, Carmen, *Poziția României față de criza cehoslovacă din 1968 în Revista de Istorie Militară*, 2003, nr. 6, p.12-18.
- România-Israel. 50 de ani de relații diplomatice. Vol. I (1948-1969)* , București, Ed. Sylvi, 2000, 460 p.
- Scurtu, Ioan, (ed), *România. Retragerea trupelor sovietice, 1958*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Scurtu, Ioan, *La retraite de l'armée soviétique de Roumanie (1958)*. în *Nouvelle Etudes d'Histoire*, 10, Editura Academiei Române, 2000, p.187-194.
- Serediuc, Mircea, *August 1968. România și intervenția "frățească" în Cehoslovacia în Revista de Istorie Militară*, 2001, nr. 2, p.21-25.
- Serediuc, Mircea, *Poziția României față de intervenția militară în Cehoslovacia - august 1968 în Omagiu istoricului militar Jipa Rotaru*. Constanța, 2001, p.366-373.
- Stănescu Eugen, *La politique des grandes puissances et l'union des pays roumains sous Michel le Brave*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tom. XIV, 1975, nr. 3.
- Stoica, Camelia, *Libera circulație a persoanelor în Uniunea Europeană*, Editura Oscar Print, București, 2001
- Stoica, Cristina, Webster, Janice, *Avocatul român în sistemul de drept european*, Editura All, București, 1997.
- tefănescu □tefan, *Mihai Viteazul. Între "Respublica christiana și monarhia absolută*, în *Istoria României. Pagini transilvane*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1994, p. 79-100.
- Șperlea, Florin, *Communist Propaganda on the Establishment of NATO în War, Military and Media from Gutenberg to Today*. Bucharest, 2003, p.86-93.
- Șuța Ion, *Cooperarea Comandamentului Militar român cu partenerii de alianță în Dosarele Istoriei*, 2001, 6, nr. 8, p.31-37.
- Toropu, Octavian, *Romanitatea târzie și stră-romanii în Dacia traiană sud-carpatică (sec. III-XI)*, Craiova, 1976.

Troncotă, Cristian, *Istoria instituției securității externe a regimului comunist din România, 1965-1989* în *Revista Istorică*, 2000, 11, nr. 3-4, p.195-219.;

Troncotă, Cristian, *Securitatea și serviciile secrete sovietice (1968-1989). O reconstituire istorică pe baza izvoarelor memorialistice și a unor documente secrete declassificate în Structuri politice în secolul XX*. București, 2000, p.536-556.

Tudor, Dumitru, *Oltenia romana*, ed. IV-a, București, 1978.

Turliuc, Cătălin, *Statutul juridic al naționalităților în România, 1866-1878 și idem Marile puteri și problema naționalităților în România, 1866-1918*, în Dumitru Vîtcu, Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc, *Modernizare și construcție națională în România. Rolul factorului alogen, 1832-1918*, Editura Junimea, Iași, 2002, p. 175-194, 280-321.

Țărău., Virgiliu, *Caricatură și politică externă în România anilor 1950-1951*, în *România și relațiile internaționale în secolul XX*. Cluj-Napoca, 2000, p.215-226.

Țăranu, Liviu, *Proiectul declarației din aprilie 1964 și relațiile româno-sovietice în Omagiu istoricului Florin Constantiniu*, Focșani, 2003, p.771-789.

Țăranu, Liviu, *România în C.A.E.R. (1954-1964)*, în *Analele Științifice ale Universității din Iași istorie*, 1998-1999, 44-45, p.161-187.

Țăranu, Liviu, *Relații româno-sovietice în cadrul Tratatului de la Varșovia în Dosarele Istoriei*, 2001, 6, nr. 8, p.8-11.

Țăranu Liviu, Sălăvăstru, Irina, *CAER, cronica unui eșec în Magazin Istoric*, 2002, 36, nr. 2, p.21-25.

Truță, Florian, *La Statul Major al Forțelor Armate Unite ale Tratatului de la Varșovia în Dosarele Istoriei*, 2001, 6, nr. 8, p.37-40.

Turcu C.I., Voicu I., *Nicolae Titulescu în universul diplomației păcii*, Editura Politică, București, 1984.

Turcuș, Șerban, *Nuovi dati sulla prima testimonianza relativa all'etnonimo "Român", 1314*, în *Transilvania latina, dalla romanità alla romenità*, Treviso, 2002.

Turcuș, Șerban, *Un processo transilvano alla corte pontificia nel 1235* în "Medieval and Early Modern Studies for Central and Eastern Europe", I (2009), nr. 1-4, p. 5-21.

Turliuc, Cătălin, *România și problema germană până la mijlocul anilor '60. Ridicarea zidului Berlinului în presa românească în Punți în istorie. Studii româno-germane*. Iași, 2001, p.103-136.

Ungureanu, Mihai Răzvan, *Întotdeauna loial. Note diplomatice pentru o Românie modernă (2005-2007)*, Editura Polirom, 2008.

Ute Gabanyi, Anneli, *Die Aufnahme der diplomatischen Beziehungen zwischen Bundesrepublik Deutschland und Rumänien (31 Januar 1967). Voraussetzungen und Folgen* în *Punți în istorie. Studii româno-germane*. Iași, 2001, p.176-179.

Vartic, Gheorghe, *Retragerea trupelor sovietice din România. O victorie a Bucureștilor sau o decizie a Moscovei?* în *Revista de Istorie Militară*, 2003, nr. 3, p.1-6.

Wolf, Iosif, *Răscoala din Boemia (1775) și răscoala lui Horea*, *Studiu comparat*, în vol. *Răscoala lui Horea (1784), Studii și interpretări istorice*, coordonatori Nicolae Edroiu, Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, Editura Dacia 1984, p.169-199.

Young, Liu, *Factorii care au influențat relațiile sino-române în anii '60*, în *Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă*, vol II, 2003.